

הערכת התכנית 'בית ספר להורים' תשע"ה

דו"ח הערכה

מרץ 2017 • אדר תשע"ז

צוות המחקר

יועצים מטעם ראמ"ה

ד"ר אלישבע בן ארצי
ד"ר אילה לוטן

צוות ראמ"ה

ד"ר טל רז

תוכן העניינים

עמוד

4.....	תקציר מנהלים
15.....	רקע
18.....	שיטה
20.....	פרק 1 - מטרות נתפסות של התכנית
25.....	פרק 2 - היבטים יישומיים והתמודדות עם קשיים
42.....	פרק 3 - תוצרים נתפסים
54.....	פרק 4 - הערך המוסף של התכנית
58.....	סיכום והמלצות
60.....	נספח

תקציר מנהלים

רקע

משרד החינוך מקנה חשיבות עליונה למקום של ההורה בגידול הילד מתוך תפיסה בסיסית לפיה טיב הקשר והיחסים בין הורים לילדיהם הם מהותיים להתפתחותם של הילדים, ועל כן מעורבותם של ההורים בתהליכי החינוך של ילדיהם ותרומתם לעידוד התפתחותם התקינה חשובים מאוד. התכנית "בית ספר להורים" בהובלת האגף לחינוך קדם יסודי במשרד החינוך מכוונת להורים לילדים בגיל הרך. במסגרתה נערכות סדנאות מקצועיות להורים בחמישה מפגשים קבוצתיים בני שעה וחצי להרחבת ידע ומיומנויות בתחום ההורות ובכללם: התפתחות הילד, מיומנויות, וכישורי חיים. במקביל לסדנאות ההורים מתקיימת בשני גני ילדים צמודים בשעות אחר הצהריים פעילות העשרה לילדים שהוריהם משתתפים בסדנאות¹. התכנית מיועדת להורים וילדי הגן בגילאי 3-6 הלומדים בחינוך הציבורי, בגנים רגילים ובגני חינוך מיוחד. המספר המינימלי של כיתות גן ביישוב להפעלת התכנית הוא 6, ונדרשים מינימום 15 הורים לפתיחת קבוצה כאשר ניתן לאחד הורים משני גנים צמודים.

התכנית פועלת במערכת החינוך הקדם יסודי החל משנת הלימודים תשע"ד, כשבשנת הלימודים תשע"ה ניתנה בה עדיפות לאוכלוסייה אשר חוותה מקרוב את השפעות מבצע "צוק איתן" בטווח של 1-40 ק"מ.

בשנת תשע"ה הופעלה התכנית בחודשים דצמבר-אפריל ב-8 רשויות, כשבשתי רשויות - עכו וקרית מוצקין - פעלה התכנית משנת תשע"ד. בסך הכול, נפתחו בשנת תשע"ה 105 מסגרות שבהן השתתפו 223 גנים.

מטרות התכנית

על פי מובילי התכנית, התכנית מיועדת להשיג מספר מטרות:

- גיבוש תפיסות חינוכיות וחיזוק הכישורים והמיומנויות ההוריות
- בניית קשר המבוסס על אמון הדדי בין מערכת החינוך להורים שישפיע על מעורבות ההורים בתהליכים החינוכיים
- העשרה והעמקה בנושאים התפתחותיים
- איתור סימפטומים של פוסט טראומה בקרב ילדים בגני ילדים והוריהם
- תמיכה במשפחות בתנאי חירום וליווי שלהן

¹ "בית ספר להורים לילדי הגיל הרך", אתר משרד החינוך, תשע"ד

תיאור התכנית

הפעלת התכנית

הפעלת התכנית הייתה ברמה יישובית. בכל יישוב מונתה **ועדה** אשר כללה את כל הגורמים המעורבים בתכנית: הפיקוח על הגנים, מנהלת מחלקת הגנים ביישוב, מנהל/ת השירות הפסיכולוגי חינוכי, נציג הייעוץ החינוכי לגיל הרך ונציגות ועדי הורים. הוועדה הייתה שותפה לבניית תכנית העבודה ולבחירת התכנים, המנחים ופעילויות לילדים. היא התכנסה 3 פעמים בשנה במהלך פעילות בית ספר להורים ובסיכום הפעילות לשם תכנון. על הפעלת התכנית בשטח ותיאום הגורמים השונים הייתה אחראית **רכזת יישובית** אשר הייתה הגוף המבצע של מימוש התכנית. היא הייתה אחראית על החלק הלוגיסטי שבהפעלת התכנית ביישוב כולל הפצה, ליווי ומעקב אחרי חלוקת החומר הפרסומי בכל אמצעי המדיה, היא ליוותה את התכנית ועקבה אחר ביצועה, בנתה תכנית עבודה בשיתוף עם הוועדה והייתה אחראית על ריכוז והנחיית ישיבות הוועדה היישובית. הרכזת הייתה גם זמינה לפניות של הצוותים החינוכיים ולמתן עזרה בטיפול בקשיים העולים במהלך העבודה. את הסדנאות העבירו **מנחים ומרצים**, בהם פסיכולוגים העובדים בשירות הפסיכולוגי חינוכי שברשות המקומית, יועצים חינוכיים, ומנחי הורים בעלי הכשרה וניסיון בהנחיית סדנאות שאושרו על ידי מנהל השירות הפסיכולוגי חינוכי ביישוב. על פי המתווה, המנחים היו אמורים להתכנס פעמיים בשנה לליווי מקצועי של מנהל השירות הפסיכולוגי חינוכי ליצירת שפה אחידה בין המנחים ביישוב. ל בסופו של דבר, נערכו **הפעלות ההעשרה לילדים** שהתקיימו במקביל לסדנאות ההורים, על ידי מדריכים בעלי הכשרה וניסיון בהפעלת קבוצות ילדים בגיל הרך מתחומים שונים (תנועה, מוסיקה, תיאטרון).

נושאי הסדנאות²

נושאי הסדנאות בתכנית הותאמו ככל האפשר לאוכלוסייה וכללו על פי מובילי התכנית, את הנושאים הבאים:

- התפתחות הילד בגיל הרך
- קשר הורים ילדים
- תפקיד המשחק בגיל הרך
- הצבת גבולות בגיל הרך

² "בית ספר להורים לילדי הגיל הרך", אתר משרד החינוך, תשע"ד

- טמפרמנט ותחומי התפתחות בגיל הרך
- יחסי אחים ואחיות ויחסים במשפחה
- משפחה ומעגלי חיים
- מוכנות ומעבר לכיתה א'
- הבנת משמעות המושג בשלות ומוכנות לכיתה א'
- התמודדות עם מצבי משבר וחירום

מטרות ההערכה

המחקר הנוכחי נועד לבחון את יישום התכנית ואת העמדות של הגורמים השונים המעורבים בה ולהעריך את הפוטנציאל שלה ותוצאותיה הנתפסות במטרה לסייע בהמשך גיבוש התכנית והובלתה. באופן ספציפי המטרות הן:

- בחינת מטרות התכנית והערכתה מנקודת מבטם של בעלי העניין השונים
- תיאור אופן היישום וההטמעה של התכנית
- הערכת השגת מטרות התכנית מבחינת תרומתה ברמת ההורים, הרשות והקהילה
- בחינת עמדות הגורמים השונים המעורבים בתכנית לגבי הערך המוסף שלה ולגבי הפוטנציאל שלה

השיטה

מחקר הערכה הנוכחי מתמקד בהערכת יישום התכנית ב-223 הגנים (105 מסגרות) שבהם היא התקיימה בשנת תשע"ה ומשלב מתודולוגיה איכותנית וכמותית.

המחקר האיכותני כלל ריאיונות עם מובילי התכנית, עם קבוצת מיקוד בהשתתפות 8 רכזות התכנית בגנים תכניתוריאיונות טלפוניים עם 10 גנות. הריאיונות נערכו בחודשים יוני-יולי 2015.

המחקר הכמותי כלל שאלונים שהועברו לכל ההורים אשר השתתפו ב-3 מפגשים של התכנית לפחות. בסך הכול נתקבלו נתונים מ-758 הורים (78% השבה). השאלונים הועברו כסקרים טלפוניים בין החודשים יולי-אוגוסט 2015 (ראו נספח).

ממצאים עיקריים

פרק 1 - מטרות נתפסות של התכנית

מטרות התכנית כפי שנתפסו על ידי הרכזות והגנות בריאיונות העומק כללו את הנושאים האלו: העלאת המודעות של ההורים, הקניית כלים בנושאים רלוונטיים לחינוך וגידול ילדים, לחשוב הורות, להקים קבוצת תמיכה להורים, חיזוק הקשר הורה-ילד, הזדמנות להתערבות לרְווחת הגנת, ופלטפורמה לחיזוק הקהילתיות. מטרות אלו מנוגדות למטרות המוצהרות, שבין היתר, כללו תמיכה בהורים ב'עוטף עזה' שלאחר 'צוק איתן', ולא כללו היבטים כמו חיזוק קהילתיות, או לחילופין, התערבות ישירה או עקיפה ברמת הגנת. על-אף 'פשטותן' ו'שירותן' היחסית של מטרות התכנית ועל-אף אימוצן על ידי מרבית הרכזות והגנות, בולטים בתפיסות הרכזות והגנות דגשים שונים ומוטבים שונים. כך למשל, את חיזוק הקהילתיות שהוצג כמטרה מרכזית על ידי מקצת מהמרכזות, ניתן לראות כפרשנות מקומית, לצורך מקומי; עמדה סמכותית ופטרונית עוררה הסתייגות והוחלפה בהזמנת ההורים 'לחשב' את הורותם. ואילו שתי מטרות

ספציפיות שהוצבו על רקע מבצע 'צוק איתן', קרי איתור סימפטומים של פוסט טראומה בקרב ילדים בגני ילדים והוריהם ותמיכה וליווי משפחות בתנאי חירום, לא הוזכרו כמעט בכלל.

פרק 2 - היבטים יישומיים והתמודדות עם קשיים

הפעלת התכנית - נראה כי במרבית המקרים הופעלה התכנית בהתאם להנחיות המשרד גם אם באיחור: הרשויות מילאו את חלקן, המפגשים נערכו בפורמטים שונים אך על-פי אותם עקרונות. מתיאורי המעורבים עולה שונות גדולה בין הגנים לבין היישובים מבחינת הפעלת התכנית, גיוס המרצים והשתתפות הורים. הקשיים העיקריים בהפעלת התכנית התייחסו להתארגנות המאוחרת לקראת הפעלת התכנית שגרמה לקשיים בהשגת מרצים איכותניים, ביצירת שיתופי פעולה בין כל הגורמים שהיו אמורים להיות מעורבים, בהקמת ועדות היגוי ובהיערכות עם הגננות. כל המרואיינות המליצו על היערכות בתחילת השנה ככל האפשר.

מידע להורים ביחס לתכנית - קושי נוסף נגע למידע שניתן להורים: רק 54% מההורים שהשתתפו בתכנית, קיבלו מידע לגביה לפני הצטרפותם לתכנית. ייתכן כי בגלל העברת מידע חלקי בלבד ביחס לתכנית נמנעה הצטרפותם של הורים רבים אחרים שלא היו מודעים לתכנית עד למועד תחילתה, שאז היה מאוחר מדי להצטרף אליה. מרבית ההורים קיבלו את המידע על התכנית בשיחות בינאישיות עם צוות הגן (63%), פחות ממחציתם (39%) קיבלו מידע לביתם ורק כרבע מהן השתתפו במפגשי הורים ייעודיים לתכנית בגן או קיבלו עליה מידע במייל.

עומס לוגיסטי - בנוסף, מדברי הרכזות והגננות עולה כי הוטל עליהן עומס לוגיסטי, בעיקר בשלב ההיערכות אך גם בהמשך, אשר הועצם עקב דרישות למילוי טפסים שונים וערפול סביב הגדרת תפקיד הרכזת, לא רק בהקשר של רישום נוכחות הורים.

מעורבות צוותי הגנים בתכנית - עוד עלה כי הרכזות ייחסו חשיבות רבה למעורבותן של הגננות בהצלחה של התכנית, ובמקומות אחדים נדרשו פעולות שכנוע שונות לגיוסן של הגננות. עם זאת, כל עשר הגננות שרואיינו הדגישו דווקא את מעורבותן הגבוהה ואת ההכרה במחויבותן כגננות הגן על-אף העומס ואי הנוחות שנלוו לכך. כולן נכחו ברוב המפגשים או נכחו לסירוגין עם הגנת השכנה, או ברוטציה עם ההפעלות לילדים. הורים רבים (70%) ציינו את המעורבות הגבוהה של הצוות בתכנית אם כי פחות מהם (67%) סברו כי השתתפות הגננות במפגשים רצויה. במקביל, 91% מההורים דיווחו כי עמדת הגננות בנוגע להשתתפות הורים בתכנית הייתה חיובית או חיובית מאוד. לדברי הרכזות והגננות, גיוס הסייעות היה קשה יותר בגלל חוסר תחושת מחויבות לעניין בהשוואה לגננות, תגמול כספי לא משתלם, וקושי להתמודד עם ילדי הגן הסמוך שאינן מכירות.

היענות ההורים - שיעור ההיענות של הורים היה בינוני בלבד, וזאת בעיקר, לדברי ההורים, בשל אילוצי זמן וקושי במציאת סידור נאות לילדיהם האחרים. אלו היו גם הסיבות לכך שהורים עזבו את התכנית במהלכה, ולא דווקא מסיבות הקשורות בתכנית עצמה. מרבית ההורים (70%) דיווחו כי השתתפו ב-3-5 מפגשים, ורובם (66%) היו מרוצים ממספר המפגשים ומאורכם. מרביתם גם הביעו רצון להשתתף בעתיד במפגשים נוספים אם יתקיימו.

פרק 3 – תוצרים נתפסים

שביעות רצון מהתכנית - כל המעורבים בתכנית – רכזות, גננות והורים – החמיאו לתכנית על היבטיה השונים. דגש מיוחד ניתן לרמה הגבוהה של התכנים ולאיכות המרצים – 92% מההורים הביעו שביעות רצון גבוהה מנושאי התכנית ו-88% מהם מאיכות התכנים שהועברו. מרבית ההורים מצאו את נושאי התכנית רלוונטיים עבורם (86%) ומעניינים (89%). נראה גם שלמרות הזמן הקצר שניתן לרכזות להתארגנות ולגיוס מרצים, מאמציהן נשאו פרי: כמעט כל ההורים (89%) הביעו שביעות רצון גבוהה מהרמה המקצועית של המרצים. בסך הכול, עמדות ההורים היו חיוביות גם ביחס למיקום המפגשים (94%), לאפשרות לשאול שאלות במהלכם (91%), לרמת הארגון שלהם (85%) אך מעט פחות לדרכי ההעברה של התכנים (82%). הנתון האחרון חובר לנתונים אחרים במחקר לפיהם במקומות מסוימים שבהן הקבוצות היו גדולות, לא ניתן היה לנהל את המפגשים כסדנה או כרב שיח והמרצים נאלצו להעביר את החומר בדרך של הרצאות ללא אפשרות לדיון.

שביעות רצון מפעילות הילדים - גם מבחינת השתתפותם של הילדים נראה כי התכנית נחלה הצלחה: מרבית ההורים (93%) דיווחו כי לדעתם שילוב פעילות לילדים במקביל למפגש של ההורים היה נחוץ, ומרביתם (78%) דיווחו גם כי הילדים רצו להגיע למפגשים. ההורים חשו שהם נתרמו מאוד מבחינת הכלים ואמצעי ההתמודדות שהם רכשו בתכנית (85%) לצד הערך המוסף שקיבלו בצורת חיזוק הקשר שלהם עם ילדיהם ועם צוות הגן והרשות.

תרומת התכנית בעיני המעורבים בה - ניכר שתרומה חשובה של התכנית לכלל המעורבים גננות והורים כאחד היא תחושת השיתוף, היכולת להחליף חוויות ולשמוע את האחר – את דרכי ההתמודדות שלהם ואולי יותר מכל לדעת ש"אני לא לבד". – השינויים העיקריים בתכנית שהציעו ההורים התייחסו לגיוון בנושאי המפגשים ולהקפדה על מרצים מקצועיים בלבד, למתן

דגש על פורמט של הרצאות ופחות של סדנאות המאפשרות השתתפות של הורים, וליידוע ההורים ביחס לתכנית כולה.

פרק 4 - הערך המוסף של התכנית

מראיונות העומק שהתקיימו עם רכזות וגננות בולטת ההכרה בחשיבות ובתרומה של המשרד כסוכן מרכזי בעידוד ובטיפוח הורים להורות משמעותית והזמנה להיות אחראי על עבודה עם הורים, לצד ובמסגרת חינוכם של ילדיהם. הדבר בא לידי ביטוי במיוחד בעמדותיהן של רכזות שהיו בעד החלת התכנית על כל הגנים ועל כל ההורים כחלק מובנה בתכנית העבודה של הגן. ניכרת הסכמה רחבה בקרב רכזות וגננות באשר לחיוניותה של התכנית וביחס לפוטנציאל הגלום בה. כולן, ללא יוצא מן הכלל, הביעו רצון ועניין בהמשכתה, גם אם התנו זאת בייעולה ובתנאי פתיחה משופרים. הבשורה, מבחינת רוב הרכזות והגננות, הייתה בהנגשה ובהנכחה של תכנית להורים במקום מוכר ומרכזי להם, התכנית הייתה ללא תשלום, והופעלה בשלב מוקדם הן מבחינת התפתחות הילדים והן מבחינת ההתקשרות שלהם עם מערכת החינוך. גם אם היו בין הרכזות שהסתייגו-משהו מהרעיון של 'חינוך להיות הורה טוב יותר', הן ראו בה מסגרת נפלאה להדגמה וליישום הלכה-למעשה של כינון תקשורת בין כל הגורמים: גורמים ברשות, גננות, הורים, וילדים. הובלט גם נושא ייחודיותה של התכנית שבה ניתן דגש על הקבלה נושאת: הפעילות לילדים ולהורים נסבה סביב תכנים דומים דבר שזימן המשך שיח ופעילות בין הורים לילדיהם בבית.

יתרה מזאת, הסכמה גורפת במיוחד אפיינה את עמדותיהן של רכזות וגננות כאחד באשר למקומו ולתפקידו של משרד החינוך במשולש הורה-ילד-מחנך. המשרד נתפס בעיניהן כאחראי, אם לא מחויב-ממש, לחיזוק המשולש: מרבית הגננות ראו במהלך זה את ההזדמנות, מבחינת המשרד, להעמיק את הרעיון של אחריות משותפת - יצירת רצף בין מערכת החינוך לבין הבית, כינון שפה משותפת ושיח מתמשך בין הגורמים השונים. גם ההורים הדגישו את הערך המוסף של התכנית ואת ייחודיותה: רק 13% מההורים ציינו כי התכנית "בית ספר להורים" דומה למסגרות אחרות העוסקות בהדרכת הורים שהם מכירים, ו-78% מהם ציינו כי הם לא מכירים מסגרות אחרות של הדרכת הורים. נתונים אלו מחזקים את ההשערה כי התכנית היא ייחודית ובעלת ערך מוסף, וכי אלמלא תכנית זו ההורים לא היו נחשפים כלל לתכנים חשובים אלו במסגרות דומות אחרות.

סיכום והמלצות

ממחקר הערכה זה המתבסס על דיווחי המרואיינים, ניתן להצביע על מימוש המטרות והיעדים שהוצבו לתכנית ועל אמון בפוטנציאל שלה לנוכח הקשיים שעלו בשנה זו. רכזות, גננות והורים מדווחים על שביעות רצון גבוהה של הורים מהתכנית ועל תרומתה. כל המעורבים בתכנית ממליצים להמשיך בה לאור התרומות הייחודיות שלה במעגלים שונים של הורות: ידע ומיומנות הורית, יצירת קשרים ושיתופים בחוויות ובקשיים, חיזוק הקשר הורה-ילד, היכרות של הורים עם גורמי תמיכה ברמת הרשות וחיזוק הקשר הורים-גן.

הקשיים שעלו נגעו בעיקר לנושאים אלו: (א) מעורבות נמוכה של גננות בשיווק התכנית, (ב) איחור ו'לחץ' בהפעלתה, (ג) בירוקרטיה עודפת סביבה, (ד) הגדרת תפקידים לא-ברורה של המעורבים בתכנית, בעיקר של הרכזות, ו-(ה) היעדר ניסיון בהפעלת קבוצות הורים. בלטה ההכרה בחשיבות ובתרומה של המשרד כסוכן דרמטי בעידוד ובטיפוח הורים להורות משמעותית. הדבר בא לידי ביטוי במיוחד בעמדותיהן של מפעילות שהיו בעד החלת התכנית על כל הגנים ועל כל ההורים כחלק מובנה מתכנית העבודה של הגן.

ההמלצות בנוגע להפעלת התכנית כללו, לפי דיווחי המרואיינים: (א) **היערכות מוקדמת** - כך שיתאפשר גיוס הגננות לעניין, מציאת מרצים מתאימים לצרכים הספציפיים, התארגנות ברשות ופתרונות מצד הורים למצוקות זמן, (ב) **עיתוי הפעלת התכנית** - ההתחלה המאוחרת הביאה את מרבית הרכזות והגננות להמליץ על תחילת השנה כעל עיתוי 'טוב'. יש שהמליצו על פרק הזמן אוקטובר-אפריל כאופטימאלי לשם יצירת רציפות במפגשים, (ג) **מספר המפגשים** - מרבית הרכזות והגננות סברו כי חמישה מפגשים אינם מספקים. גם חלק מההורים הביעו רצון להגדלת מספר המפגשים, (ד) **הגדרה ברורה של תפקיד הגננות בתכנית** - נוכחות, גיוס הורים וטיפול בטפסים. שיתוף הגננות בבחירת הנושאים ואופי ההפעלות לילדים, (ה) **תגמול לגננות** (לאו דווקא כספי), (ו) **צמצום החלק הבירוקרטי** (טפסים רבים מדי, מעקב אחר הגעה וכד') היה לא רק המלצה, אלא בגדר תנאי ודרישה, כולל הצעות ייעול וחלופות, (ז) **העמקה וגיוון בנושאי ההרצאות** - הורים רבים חשו כי מגוון הנושאים היה מצומצם והמליצו להרחיבו תוך הגדלת מספר המפגשים, ו-(ח) **חשיבה מחדשת על אופי המפגשים** - הורים רבים קבלו על האופי הסדנאי של המפגשים, והיו המעוניינים הורים שהתעניינו יותר בהרצאות ללא שיח עם ההורים.

לסיום, על-אף השוני בתפיסת מטרות התכנית בקרב הגורמים השונים המעורבים בה, ועל-אף קשיים לא מבוטלים בהפעלתה, שביעות הרצון מהתכנית בקרב כל המעורבים בה גבוהה וגורפת, תרומתה ניכרת ברמות שונות, ונראה כי כל הגורמים בה - המפעילים והנמענים - נהנים ומרוויחים. פועל יוצא של שביעות הרצון וההכרה בתרומתה הוא עמדות תומכות כלפי התכנית ועניין גורף בהמשכתה הן בשל תפיסת התרומה כגבוהה וכחשובה והן בשל עמדה חיובית באשר למימוש פוטנציאל התכנית בעתיד בתנאי הפעלה משופרים.

עם זאת, יש להתייחס לממצאים אלו בזהירות שכן ניתן לזהות מספר מגבלות למחקר: מספר הנסקרים לא היה גדול, רכזות התכנית ביישובים היו "מטעם" ומידת המעורבות שלהן בתכנית הייתה מאוד גדולה כך שספק אם ניתן להתייחס לתיאורים שעלו במידת האובייקטיביות הרצויה, וכל הממצאים מבוססים על נתוני הורים שהתמידו בתכנית, כך שלא ניתן לדעת מהם הגורמים שהביאו לנשירת הורים בשלבים ראשונים של התכנית.

משרד החינוך מקנה חשיבות עליונה למקום של ההורה בגידול הילד מתוך תפיסה בסיסית לפיה טיב הקשר והיחסים בין הורים לילדיהם הם מהותיים להתפתחותם של ילדים, ועל כן מעורבותם של ההורים בתהליכי החינוך של ילדיהם ותרומתם לעידוד התפתחותם התקינה חשובים מאוד. התכנית "בית ספר להורים" בהובלת האגף לחינוך קדם יסודי במשרד החינוך מכוונת להורים לילדים בגיל הרך, ובמסגרתה נערכות סדנאות מקצועיות להורים בחמישה מפגשים קבוצתיים בני שעה וחצי להרחבת ידע והקניית מיומנויות בתחום ההורות ובכללם התפתחות הילד, מיומנויות, וכישורי חיים. במקביל לסדנאות ההורים מתקיימת פעילות העשרה בשני גני ילדים צמודים בשעות אחר הצהריים לילדים שהוריהם משתתפים בסדנאות³. תכנית מיועדת להורי וילדי הגן בגילאי 3-6 הלומדים בחינוך הציבורי, בגנים רגילים ובגני חינוך מיוחד. המספר המינימלי של כיתות גן ביישוב להפעלת התכנית הוא 6, ונדרשים מינימום 15 הורים לפתיחת קבוצה כאשר ניתן לאחד הורים משני גנים צמודים.

התכנית פועלת במערכת החינוך הקדם יסודי החל משנה"ל תשע"ד. כשבשנת הלימודים תשע"ה. ניתנה בה עדיפות לאוכלוסייה אשר חוותה מקרוב את השפעות מבצע "צוק איתן" בטווח של 1-40 ק"מ.

בשנת תשע"ה התכנית הופעלה בחודשים דצמבר-אפריל ב-8 רשויות, כשבשתי רשויות - עכו וקרית מוצקין - פעלה התכנית משנת תשע"ד. בסך הכול, נפתחו בשנת תשע"ה 105 מסגרות שבהן השתתפו 223 גנים.

מטרות התכנית

על פי מובילי התכנית, התכנית מיועדת להשיג מספר מטרות:

- גיבוש תפיסות חינוכיות וחיזוק הכישורים והמיומנויות ההוריות

³ "בית ספר להורים לילדי הגיל הרך", אתר משרד החינוך, תשע"ד

- בניית קשר המבוסס על אמון הדדי בין מערכת החינוך להורים שישיע על מעורבות ההורים בתהליכים החינוכיים
- העשרה והעמקה בנושאים התפתחותיים
- איתור סימפטומים של פוסט טראומה בקרב ילדים בגני ילדים והוריהם

תיאור התכנית

הפעלת התכנית נעשתה ברמה יישובית. בכל יישוב מונתה **ועדה יישובית** אשר כללה את כל הגורמים המעורבים בתכנית: הפיקוח על הגנים, מנהלת מח' הגנים ביישוב, מנהל/ת השירות הפסיכולוגי חינוכי, נציג הייעוץ החינוכי לגיל הרך ונציגות ועדי הורים. הוועדה הייתה שותפה לבניית תכנית העבודה ולבחירת התכנים, המנחים ופעילויות לילדים. היא התכנסה 3 פעמים בשנה במהלך פעילות בית ספר להורים ובסיכום הפעילות לשם תכנון. על הפעלת התכנית בשטח ותיאום הגורמים השונים הייתה אחראית **רכזת יישובית** אשר הייתה הגוף המבצע של מימוש התכנית. היא הייתה אחראית על החלק הלוגיסטי שבהפעלת התכנית ביישוב כולל הפצה, ליווי ומעקב אחרי חלוקת החומר הפרסומי בכל אמצעי המדיה. היא ליוותה את התכנית ועקבה אחר ביצועה, בנתה תכנית עבודה בשיתוף עם הוועדה והייתה אחראית על ריכוז והנחיית ישיבות הוועדה היישובית. הרכזת הייתה גם זמינה לפניות של הצוותים החינוכיים ולמתן עזרה בטיפול בקשיים העולים במהלך העבודה. את הסדנאות בפועל העבירו **מנחים ומרצים**, בהם פסיכולוגים העובדים בשירות הפסיכולוגי חינוכי שברשות המקומית, יועצים חינוכיים, ומנחי הורים בעלי הכשרה וניסיון בהנחיית סדנאות שאושרו על ידי מנהל השירות הפסיכולוגי חינוכי ביישוב. על פי המתווה, המנחים אמורים היו להתכנס פעמיים בשנה לליווי מקצועי של מנהל השירות הפסיכולוגי חינוכי ליצירת שפה אחידה בין המנחים ביישוב. בסופו של דבר, **נערכו הפעלות ההעשרה לילדים** שהתקיימו במקביל לסדנאות ההורים נערכו על ידי מדריכים בעלי הכשרה וניסיון בהפעלת קבוצות ילדים בגיל הרך מתחומים שונים (תנועה, מוסיקה, תאטרון),

נושאי הסדנאות⁴

נושאי הסדנאות בתכנית הותאמו ככל האפשר לאוכלוסייה וכללו על פי מובילי התכנית, את הנושאים הבאים:

⁴ "בית ספר להורים לילדי הגיל הרך", אתר משרד החינוך, תשע"ד

- התפתחות הילד בגיל הרך
- קשר הורים ילדים
- תפקיד המשחק בגיל הרך
- הצבת גבולות בגיל הרך
- טמפרמנט ותחומי התפתחות בגיל הרך
- יחסי אחים ואחיות ויחסים במשפחה
- משפחה ומעגלי חיים
- מוכנות ומעבר לכיתה א'
- הבנת משמעות המושג בשלות ומוכנות לכתה א'
- התמודדות עם מצבי משבר וחירום

מטרות ההערכה

המחקר הנוכחי נועד לבחון את יישום התכנית ואת העמדות של הגורמים השונים המעורבים בה ולהעריך את הפוטנציאל שלה ותוצאותיה הנתפסות במטרה לסייע בהמשך גיבוש התכנית והובלתה. באופן ספציפי המטרות הן:

- בחינת מטרות התכנית והערכתה מנקודת מבטם של בעלי העניין השונים
- תיאור אופן היישום וההטמעה של התכנית
- הערכת השגת מטרות התכנית – מבחינת תרומתה ברמת ההורים, הרשות והקהילה
- בחינת עמדות הגורמים השונים המעורבים בתכנית לגבי הערך המוסף שלה ולגבי הפוטנציאל שלה

מערך ההערכה

מחקר הערכה הנוכחי מתמקד בהערכת יישום התכנית ב-223 הגנים (105 מסגרות) שבהם התקיימה תכנית בשנת תשע"ה ומשלב מתודולוגיה איכותנית וכמותית.

המחקר האיכותני כלל ריאיונות עם מובילי התכנית, קבוצת מיקוד בהשתתפות 8 רכזות התכנית בגנים שבהם התקיימה התכנית בשנת תשע"ה וריאיונות טלפוניים עם 10 גנות. הריאיונות נערכו בחודשים יוני-יולי 2015.

המחקר הכמותי כלל שאלונים שהועברו לכל ההורים אשר השתתפו בתכנית ב- 3 מפגשים לפחות. בסך הכול נתקבלו נתונים מ- 758 הורים (78% השבה). השאלונים הועברו כסקרים טלפוניים בין החודשים יולי-אוגוסט 2015. (ראו נספח).

ממצאים עיקריים

בהתאם למטרות המחקר, הממצאים יתמקדו בתפיסת מטרות התכנית והערכתה מנקודת מבטם של בעלי העניין השונים, בתיאור אופן היישום וההטמעה של התכנית, בהערכת השגת מטרות התכנית ובבחינת עמדות הגורמים השונים המעורבים בתכנית לגבי הערך המוסף שלה ולגבי הפוטנציאל שלה.

המצאים יתוארו על פי הפרקים הבאים:

פרק 1 - מטרות נתפסות של התכנית

פרק 2 - היבטים יישומיים והתמודדות עם קשיים

פרק 3 - תוצרים נתפסים

פרק 4 - הערך המוסף של התכנית

פרק 1 - מטרות נתפסות של התכנית

פרק זה עוסק באופנים השונים שבהן הרכזות והגננות תפסו את מטרות התכנית. להתבוננות על מטרות התכנית מנקודת מבטם של הצוותים המעורבים בהפעלתה בשטח חשיבות רבה שכן זו עשויה להסביר את דרכי היישום של התכנית ואת שביעות הרצון ממנה. ריאיונות העומק הצביעו על מספר תחומים אותם תפסו מראיינים רבים כמטרות התכנית (לפי סדר שכיחותן):

א. העלאת המודעות של הורים - מרבית רכזות התכנית ראו בהעלאת המודעות של ההורים להיבטים שונים בהתפתחות ילדיהם כמטרה העיקרית של התכנית:

"אנחנו רוצים שיהיו הורים טובים יותר, מודעים יותר, שיודעים לראות את הילד, שלא עסוקים כל הזמן בעבודה, בריצה אחרי ה..." (רכזת)

"להעלות מודעות של הורים למה צריך, לשלבי ההתפתחות, לגישה החינוכית. לא לכל הורה יש מודעות, וגם סבלנות שאין להם" (רכזת)

ב. לחשוב הורות - היו מי שהסתייגו מהעמדה הפטרנליסטית וטענו, כי כיוונו יותר לחיזוק הרעיון של 'הורות משמעותית' מאשר להקניית תיאוריות וידע; זאת מתוך הנחה ומוכרות עם ההורים, אשר לפיהן חלקם הניכר כבר נחשף למידע זה או אחר בעניין, ומתוך הסתייגות מהעמדה של 'בעלי הידע', כאשר מה שחסר, מבחינתן, היה התנעה ועידוד של תהליכי חשיבה ופיתוח עמדה ביקורתית או מושכלת לגבי הורותם:

"קודם כל בנינו קונספט. זו אוכלוסייה משכילה מאוד. לבוא וללמד אותם את הנושאים psycho education, זה פחות מה שהיה צריך, לפחות לתחושתנו. אנחנו חיפשנו משהו קצת אחר.יש תוכן אבל יש גם איזשהו תהליך - שההורים ילמדו, או לפחות יתחילו לשים לב. ולכן גם קוראים לזה 'חושבים הורות' ולא 'בית ספר להורים'. מתוך תפיסה שאנחנו לא בית ספר. אני לא מחזיקה באמת, אני לא יודעת מה צריך לעשות ואני לא יודעת ללמד אחרים מה לעשות. אני יודעת ללמד איך לחשוב את זה" (רכזת)

ג. הקניית כלים בנושאים רלוונטיים לחינוך ולגידול ילדים - עצות, טיפים ו'עשה ואל תעשה' בסוגיות מרכזיות, כמו משמעת וגבולות, אך גם לגבי טיפוח ההתפתחות הקוגניטיבית

והרגשית על ידי משחק ושיחות; הדגש כאן היה על עמדה פרקטית-פראגמטית, בעיקר מתוך תחושה שהורים מעוניינים במיוחד בכלים, ושהתמקדות בהם תיתן מענה ישיר לצורכיהם.

ד. קבוצת תמיכה להורים - היו מי שהדגישו את המטרה של קבוצת תמיכה להורים ויצירת במה לשאלות ולהיוועצות בנושאים משותפים שמעסיקים אותם בקשר עם ילדיהם:

"..... שיהיה מקום לפרוק, לשחרר, וגם מפגש חברתי בין ההורים" (רכזת)

ה. חיזוק הקשר הורה-ילד - עבור חלק ניכר מהרכזות והגננות היה חיזוק הקשר הורה-ילד מטרה נגזרת חשובה של התכנית:

"חד משמעית, חיזוק הקשר הורה-ילד. יצירת ערוצי תקשורת אחרים, שונים, באמצעות משחק, באמצעות עשייה" (רכזת)

לשם מימוש עיקרון זה, הדגישו מובילות התכנית בעת הבניית התכנית את חשיבות ההגעה המשותפת של ההורה וילדו, את התכנים המקבילים בקבוצות ואת הרעיון של המשך השיח בבית:

"הרעיון שעומד זה שהם ימשיכו את השיח בבית. שהם ילמדו לדבר בשפה זהה. כשהורה קיבל נושא, תוכן מסוים, גם הילד קיבל. הייחודיות הייתה בקשר סביב נושא בין הורים לילדים, ובהגעה המשותפת. זאת אומרת, הורה וילד יוצאים לפעילות, שזאת כבר חוויה, אנחנו הולכים יחד לקבל, אתה מקבל שם פעילות, אני מקבל כאן כלים. הייתה לנו מנחה מקצועית, ישבנו כאן וחשבנו על התכנית, על הנושאים ועל המערכים שנביא להורים. מה הילדים עשו היום ואיך תמשיכו את זה בבית" (רכזת)

ו. הזדמנות להתערבות לרְוּחַת הגננת - אחדות מן המובילות ראו בתכנית הזדמנות להתערבות לרְוּחַת הגננת בהדגישן את הערך שיכול להיות למפגשי שיחה כאלה במיוחד עבור הורים לילדים מתקשים:

"שמתוך זה נוכל להוביל איזשהו מהלך, שנוכל להשליך ממנו על הקבוצה כולה. כי יש ילדים בגן שגומרים את הגננת וגומרים את הילדים בגן. ולהורים קשה מאוד. הם

לא מוכנים לוועדות השמה ולא שילוב. ילדים עם הורים או הורים עם קשיים, שאתם רוצים שנעזור לכם להתמודד עם זה. סוג של התערבות" (מובילה)

ז. **פלטפורמה לחיזוק הקהילתיות** - חלק מהרכזות תפסו את המטרות כפלטפורמה לחיזוק הקהילתיות לאור מעמדו הייחודי של הגן כמרכזי ביישוב:

"ברגע שראיתי את הכול קורה, אז פשוט חשבתי שוואו, זה הדבר שיכול וצריך להיכנס לתוך המערכת, ושככה יש את המשאבים. כל אחת מהמטרות חשבתי שהיא נהדרת. אנחנו מועצה אזורית שהחלק של הקהילתיות בה הוא מאוד משמעותי. בכל יישוב יש גן שאנחנו מגדירים אותו, הרבה מאוד שנים, כמרכז קהילתי, כי הכול, מה שצריך לקרות בקהילה, קורה דרך הערוץ הזה של הגן. זה המקום הכי פעיל בתוך יישוב. הגן תמיד שימש כאיזה... אני קוראת לזה, איזשהו מרכז קהילתי ביישוב" (רכזת)

את הרכזות שתמכו במטרה הקהילתית אפיינה גם עמדה טוטלית - החלת התכנית על כלל הורי הילדים בגן על-ידי תכלולה לתוך תכנית העבודה השנתית של הגן וחיוב הורים להשתתף בה:

"אני תפסתי את זה שזה צריך להיות מאה אחוז בכל הגנים ומאה אחוז הורים. בתפיסה שלי כחלק ממש מתכנית הגן" (רכזת)

העמדת המטרות האלו מול המטרות המוצהרות על ידי מובילי התכנית חושפת פער קטן בלבד: המטרות המוצהרות כללו תמיכה בהורים ב'עוטף עזה' שלאחר 'צוק איתן', אך לא כללו היבטים כמו חיזוק קהילתיות, או לחילופין, התערבות ישירה או עקיפה ברמת הגננת.

פרק 1 – סיכום

מטרות התכנית כפי שנתפסו ע"י הרכזות והגננות כללו העלאת המודעות של הורים, הקניית כלים בנושאים רלוונטיים לחינוך וגידול ילדים, לחשוב הורות, קבוצת תמיכה להורים, חיזוק הקשר הורה-ילד, הזדמנות להתערבות לְרוֹחַת הגננת, ופלטפורמה לחיזוק הקהילתיות. על-אף 'פשטותן' ו'שירותן' היחסית של מטרות התכנית ועל-אף אימוצן על ידי מרבית הרכזות והגננות,

בולטים בתפיסות הגגנות והמרכזות דגשים שונים ומוטבים שונים. כך למשל, את חיזוק הקהילתיות שהוצג כמטרה מרכזית על ידי מקצת מהמרכזות, ניתן לראות כפרשנות מקומית, לצורך מקומי; עמדה סמכותית ופטרונית עוררה הסתייגות והחלפה בהזמנת הורים 'לחשב' את הורותם. ואילו שתי מטרות ספציפיות שהוצבו על רקע מבצע 'צוק איתן', קרי: איתור סימפטומים של פוסט טראומה בקרב ילדים בגני ילדים והוריהם ותמיכה וליווי משפחות בתנאי חירום, לא הוזכרו כמעט בכלל.

פרק 2 - היבטים יישומיים והתמודדות עם קשיים

בפרק זה נתאר היבטים יישומיים שונים בהפעלת התכנית. מטרת הפרק היא לספק תמונה של מה נעשה בפועל בהסתמך על התפיסות של בעלות התפקידים שרואיינו, ולבחון פערים בין מתווה התכנית לבין מימושה בפועל. הנושאים העיקריים שייסקרו הם: ההשלכות של מועד קבלת האישור לפתיחת הקבוצות, נגישות המידע על התכנית, ההיערכות הלוגיסטית והארגונית לקראתה, השפעת הרשות על הפעלת התכנית, גיוס ומעורבות של צוותי הגנים, השתתפות והתמדה של הורים, גודל הקבוצות והיבטים הקשורים למפגשי התכנית, בהם: מספרם, משכמ.

2א. השפעת מועד קבלת האישור לפתיחת קבוצות

את הפעלת התכנית אפיין, לדברי הרכזות, איחור ניכר: מועד קבלת האישור לפתיחת הקבוצות היה מאוחר, לעתים רק זמן קצר לפני תחילת המפגשים, ולפיכך גם ההיערכות הייתה חפזה. המועד המאוחר של קבלת האישור לתחילת התכנית גרם לקשיים בהיבטים שונים:

– קשיים בהשגת מרצים איכותיים ומגוונים:

"לי היה מאוד קשה באמצע השנה למצוא מנחים כאלה, במיוחד בדרום, במיוחד בפיזור כזה ובמחיר סביר. הם היו תפוסים" (רכזת)

– קשיים ביצירת שיתופי פעולה בין כל הגורמים שהיו אמורים להיות מעורבים:

"הרעיון היה לשבת כולם סביב שולחן עגול, לעשות איזשהו שיח, לעשות איזושהי חלוקת תפקידים בינינו, כל אחד. זה לא קרה. זה היה להתחיל את הפרויקט תוך כדי ריצה, מה שנקרא. קיבלנו את האישור ממש מאוחר. הגענו לכאן להתכנסות הראשונה, משהו כמו אולי שבוע לאחר שקיבלנו את האישור שאנחנו נכנסים לתכנית. ואז בעצם התקיימו מפגשים נפרדים עם כל גורם" (רכזת)

– קשיים בהקמת ועדת היגוי פעילה, שחשיבותה הודגשה מאוד במקומות שבהם הוקמה:

"אצלנו לא קמה ועדה, לא הספקנו להקים ועדה, לא התכנסנו וזה היה חסר" (רכזת)

– קשיים בהיערכות עם הגנות:

"בתזמון של הפעלת התכנית לא התאפשר תהליך עם הגנות. ואם היינו יודעים מבעוד מועד, אז היינו נכנסים לימי ההיערכות שלהן, מסבירים בדיוק את מהות התכנית, את הרציונל שעומד מאחורי זה, ואז הן היו באות הרבה יותר מוכנות ומגויסות, ולא איזשהו... אני יודעת, מסע שכנוע של מפקחות או כפייה" (רכזת)

לאור קשיים אלה, כל המרואיינות המליצו על היערכות מוקדמת, כמה שיותר בתחילת השנה:

"אם אנחנו נדע מתחילת השנה, נוכל להיערך עם כל המטפלים והמנחים שאנחנו מעריכים טובים, וגם נוכל לעשות איזושהי בדיקה אצל אחרים מי עבר טוב, מי עבר מסך טוב ומי לא" (רכזת)

2.ב. נגישות המידע על התכנית

היות שבמוקד התכנית נמצאים הורים, הצלחת התכנית תלויה בראש ובראשונה ביידוע ההורים אודותיה. עם זאת, במחקר הכמותי עלה כי רק 54% מההורים שהשתתפו בתכנית, קיבלו מידע על התכנית לפני הצטרפותם אליה. ייתכן כי העברה חלקית בלבד של מידע ביחס לתכנית מנע את הצטרפותם של הורים רבים אחרים שלא היו מודעים לתכנית עד למועד תחילתה, שאז היה עבור רבים מאוחר מדי להצטרף אליה. לוח מספר 1 מציג את הדרכים השונות שבהן הועבר המידע על התכנית להורים.

לוח 1: דרכי קבלת מידע על התכנית – הורים

"נתאר כעת דרכים אפשריות שונות שבאמצעותן ניתן להעביר מידע ביחס לתכנית. נא ציין ביחס לכל אחת מהן האם קיבלת דרכה מידע ביחס לתכנית"

(שיעור המשיבים "כן")

שיעור המשיבים (n = 350)	אופן קבלת המידע
63	צוות הגן בשיחות בינאישיות
39	חומר שנשלח הביתה
27	מפגשי הורים ייעודיים בגן
24	מידע שנשלח במייל
22	הורים אחרים
14	כנסים ייעודיים ביישוב
9	אתר אינטרנט של היישוב
7	עיתונות מקומית

מהנתונים עולה כי ה דרכים בלתי אמצעיות הן הדרך היעילה ביותר להעברת המידע על התכנית להורים: מרבית ההורים קיבלו את המידע על התכנית בשיחות בינאישיות עם צוות הגן (63%), פחות ממחציתם (39%) קיבלו מידע לביתם ורק כרבע מהם השתתפו במפגשי הורים ייעודיים לתכנית בגן או קיבלו מידע במייל. שיעורים נמוכים בלבד של הורים קיבלו מידע באמצעות כנסים ייעודיים ביישובם (14%) ומעטים התוודעו לתכנית דרך אתר האינטרנט של היישוב (9%) או עיתונות מקומית (7%).

לוח 2 מציג נתונים ביחס למידת שביעות רצון ההורים מקבלת המידע על התכנית.

לוח 2: שביעות רצון מקבלת המידע על התכנית - הורים

"ביחס למידע שקיבלת בנושא התכנית 'בית ספר להורים', באיזו מידה את/ה שבע/ת רצון מכל אחד מההיבטים הבאים?"

(שיעור המשיבים "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד")

שיעור המשיבים (n = 350)	תחום
82	מועד קבלת המידע (כלומר: האם המידע התקבל מספיק זמן לפני תחילת המפגשים)
78	מידת הפירוט והבהירות של המידע שקיבלת
74	כמות המידע שקיבלת

נראה כי מרבית ההורים שהצטרפו לתכנית היו שבעי רצון מאופן קבלת המידע אודות התכנית: ממועד קבלתה (82%), ממידת הפירוט לגביה (78%) וכמותה (74%).

ג. היערכות לוגיסטית וארגונית

מרבית הרכזות תיארו עומס רב סביב התנעת התכנית, בעיקר במציאת מרצים מתאימים, בתיאומים ולוגיסטיקה:

"מאחר שכן יש באמת הרבה מאוד בירוקרטיה לצד זה, אז גייסתי שתי גננות לכמה שעות שילוו את הפרויקט בפועל, מול הרשימות, מול השמות, מול התיאומים. אבל חלק גדול מהעבודה, לצורך העניין, כן היה שלי, של למצוא את המנחים, של לקיים סיכומים של העלויות, משא ומתן וכאלה. בסופו של דבר זה כן נשאר על שולחני" (רכזת)

קושי בולט משותף לכל הרכזות שעלה בהקשר זה, היה "טופסולוגיה" רבה ומיותרת ברובה לדעת כל הרכזות, סביב רישום ונוכחות:

"אני מצאתי את עצמי מתעסקת עם "טופסיאדה" שבאמת, אף פעם לא ראיתי דבר כזה. טופסי הנוכחות זה משהו... ההורים אומרים- כן, אנחנו נבוא. מאשרים בוואטסאפ...אני הרגשתי כמו שוטרתי, זה לא נעים" (רכזת)

וזאת לצד הגדרה לא תמיד ברורה-דייה של התפקידים של הגורמים השונים. לא היה מוגדר מראש מהן הפונקציות הנמצאות באחריות כל אחד מהגורמים – בעיקר ביחס לרכזות, למנחי סדנאות ולגננות. אי הבהירות נגעה בעיקר לענייני מנהלה כמו העברה וריכוז של דפי נוכחות הורים, ותיאומים שונים:

"זה עניין של חלוקת תפקידים. לא הייתה פה הגדרת תפקידים, מה התפקיד של מי... נגיד ביני לגננת למשל, אני... בשבילי הגננת הייתה מאוד קריטית לתהליך הזה. כי היא הייתה צריכה לחלק את הטפסים להורים" (רכזת)

"המנחים לא חויבו להשתתף, אז מי מעבירה את הטופס של הנוכחות? מי אחראית על זה? מי אחראית להחזיר לי את זה?" (רכזת)

לפיכך, המליצו רכזות וגננות על הגדרת תפקידים ברורה:

"זה צריך להיות בהגדרת התפקיד. מה התפקיד של הגננת בכל הנושא הזה של בית ספר להורים" (רכזת)

ובעיקר על ביטול מרבית הטפסים, למעט הטופס של הפסיכולוגית. ההמלצה היא שהיא תבדוק נוכחת הורים בלבד.

2ד. השפעת הרשות על הפעלת התכנית

השפעתה של הרשות על התנהלות התכנית באה לידי ביטוי בשני היבטים: ניסיון קודם של הרשות בתכניות להורים והשפעת גודל הרשות על הרכבת הקבוצות והפעלתן:

– **השפעת ניסיון קודם של הרשות בתכניות להורים** - ניסיון של רשויות בהפעלת בתי ספר להורים או קיום תשתיות בתחום הקלו על ההיערכות בכלל, ועל גיוס הורים בפרט:

"בגלל שיש לנו כבר תשתיות, כולם היו מחויבים וכל מה שהייתי צריכה זה טלפון או מייל לטובת שיתוף פעולה" (רכזת)

– **השפעת גודל המועצה האזורית ומספר היישובים בה על הרכבת הקבוצות ועל הפעלתן -**
בהקשר זה עלתה בעיקר הדילמה ביחס ליישובים קטנים לגבי המקום האופטימאלי מבחינת ההורים. האם לקיים מפגשים מצומצמים בכל יישוב או לקיים מפגשים אזוריים ליצירת קבוצות גדולות של הורים אך תוך יצירת אי נוחות מסוימת עבור ההורים שנדרשו לשנע עצמם למקומות מרוחקים:

"יש גם את העניין של התמודדות של מועצות אזוריות, כשהגנים קטנים, הפול לקבוצת הורים מצטמצם מאוד. אז יש דילמות, כמו האם אנחנו ממשיכים להנגיש את זה ליישוב עצמו, ומשאירים בקבוצה קטנה, או אם אנחנו עושים ריכוז באחד היישובים אבל אז זה פחות מונגש ליישוב כי יש מרחק פיזי. זו דילמה שאני מניחה שמועצות אזוריות, באשר הן, מתמודדות איתה. יותר קל במקומות שיש גושי יישובים, שיש שלושה, ארבעה, חמישה יישובים סמוכים, ואז יש פול הורים יותר גדול. הקבוצות שם באמת דרשו פחות תחזוקה כי מפול של ארבעים הורים מתעניינים, חמישה עשר עד עשרים הורים הגיעו באופן קבוע ואפשר היה לייצר קבוצה" (רכזת)

ה2. השפעת מעורבות ונוכחות צוותי הגנים

מדברי הרכזות והגננות עולה כי למידת מעורבותה של הגננת ברעיון ובהפעלה של קבוצת ההורים היה ערך רב, בפרט לגבי גיוס והגעה של הורים. רכזות תיארו שוני ניכר בין גננות מבחינה זו ורמות שונות של התגייסות מצד גננות, שעלו, בחלק מן המקרים, עם התרשמותן החיובית מהתכנית:

"כל הסיפור עומד על כמה הגננת מעורבת, אכפתית...בגלל הדגשת החשיבות של התכנית והתרומה של התכנית ומה זה נותן להורים. גננות הרגישו מחויבות ואיזושהי מוטיבציה להתגייס" (רכזת)

"יש כאלה שהתגייסו באופן מלא ויש פחות. אפשר לראות את זה גם מתוך, אולי, מה היה בתהליך" (רכזת)

הרכזות הדגישו את הצורך בדיאלוג מתמשך לשכנוע גננות להתגייס או להוביל את התכנית בגניהן. לדברי רכזות, עלה מגוון סיבות אשר הרתיעו את הגננות מלהירתם לתכנית: עומס רב בעבודה, אי כדאיות כללית, היעדר רצון לפגוש הורים, ועבור חלקן – קושי למסור את הגן למטרת התכנית:

"הן אמרו שהן עמוסות, ושכל הזמן יש להן מפגשים עם הפיקוח, והשתלמויות, ושלא מתחשק להן להיפגש עם הורים...עלה העניין האישי שלהן, שהן מאוד עמוסות" (רכזת)

"כגננת זה מאוד קשה, וזה לא באמת השתלם לי כלכלית לנהל את זה" (רכזת)

"היו גננות שאמרו 'הם לא יהרסו לי את הגן שלי'...היא לא נתנה להזיז רהיט ואי אפשר היה לקבץ את ההורים בצורה כזאת של ריבוע" (רכזת)

גיוס הגננות

חלק מהרכזות ציינו כי הכרה בחשיבות העבודה עם הורים ובהשפעותיה אפיינה יותר גננות ורכזות של אשכולות גנים ביישובים שבהם הייתה כבר מסורת של עבודה כזאת, וכי גיוס לתכנית היה פשוט יותר:

"בגלל שזה אשכול גנים בכל קיבוץ, נפגשנו עם הרכזות, הצגנו את התכנית, הסברנו מה זה צריך להיות, גייסנו אותן והיה גיוס מאוד טוב של הרכזות לעניין הזה, כי הן מבינות את החשיבות של לעבוד עם הורים. לא היה צריך לרדוף אחריהן" (רכזת)

במקומות אחרים שבהם שיתוף הפעולה של הגננות היה מוגבל, תיארו הרכזות את המאמצים שעשו ואת הטקטיקות שבהן נקטו לרתימת גננות. חלקן עשה זאת על ידי הדגשה של מעמד הגננות ושל חשיבות בחירותיהן האישיות סביב התכנים שיידונו:

"נתנו מקום לגננות, ככה ממקום של אגו, שהדיעה שלכן היא חשובה והיא משפיעה. זו הדרך שבעצם הצלחנו לגייס את הגננות...הצלחנו ככה לאסוף את הגננות במיילים. אחרי שהן הלכו אמרתי לפסיכולוגיות, תראו על מה הן הצביעו,

על איזו בעיה, ותגעו נקודתית בבעיה הזו בתוך הנושא שאנחנו מדברים עליו, כדי שהגננות יוכלו להבין שהנה, המסר שהן העבירו נקלט...תהליך לא קל כי בעצם הפסיכולוגית רוצה את התכנית שהיא בנתה על סמך הנושאים שאנחנו קבענו ... אז ככה, זה מה שעזר לנו לרתום את הגננות" (רכזת)

אחרות רתמו את הגננות על ידי הבלטת הערך והתרומה הפוטנציאליים של התכנית עבורן ועבור הגן:

"הבאתי את אחת הפסיכולוגיות לספר להן על הנקודות שהיא הולכת לדבר, אמרתי להן- אם יש לכן ילדים שיש לכן קשיים איתם, בואו תצביעו על ילדים, או בואו תצביעו על הורים שלא משתפים פעולה, או בואו תצביעו על מקרים. אז הפסיכולוגיות ניסו מאוד לרתום את הגננות לעניין הזה. ממש ברמה פרטנית" (רכזת)

כל עשר הגננות שרואיינו הדגישו דווקא את מעורבותן הגבוהה ואת ההכרה במחויבותן כגננות הגן על-אף העומס ואי הנוחות שנלוו לכך. כולן נכחו ברוב המפגשים או נכחו במפגשים לסירוגין עם הגננת השכנה, או ברוטציה עם ההפעלות לילדים:

"אני הייתי מאוד מעורבת כי סגרתי את הפרויקט באזור, סגרתי את הפעילויות וההרצאות..." (רכזת)

"לי כגננת יש משקל מאוד רציני בהצלחת הפעילות. אם הגננת לא שותפה ולא מגויסת, לא שווה. אם רק הסייעת הגיעה, ככה זה נראה" (רכזת)

עם זאת, עלתה המלצה חמה לשתף 'באמת' את הגננות בבחירת הנושאים הרלוונטיים להן ולהורי הגן, מתוך היכרותן עם הצרכים והסוגיות השכיחות:

"רצוי להתייעץ עם הגננת לגבי נושא רלוונטי לגן שלה, שהגננות ימלאו איזה סקר מקדים לגבי הנושאים, כי הן מרגישות את האוכלוסייה, אולי יש גנים שצריך לעשות אבחון צרכים" (רכזת)

חלק מהרכזות אף המליצו על תגמול הגננות:

"כדאי לתגמל את הגננת, כי היא צריכה לעזוב את הבית לפחות לארבע שעות, אפשר לחשוב לא על כסף, אלא על תגמול בצורת משחקים לגן, יציאה למוזיאון, לפעילות אחרת" (רכזת)

גיוס הסייעות

גיוסן של הסייעות היה קשה, לדברי הרכזות והגננות, ממספר סיבות: הן הרגישו פחות מחויבות לעניין מהגננות, הלינו על התגמול הכספי שאיננו משתלם, וגם על קושי להתמודד עם ילדי הגן הסמוך שאינן מכירות:

"סייעת לא מוכנה לבוא עבור 23 שקלים לשעה. היא אומרת לי: "אם אני צריכה לבוא מחמש עד שבע, אני צריכה לקחת בייבי סיטר בבית לילד שלי, שאני משלמת לה 20 שקל לשעה" (גננת)

"סייעות העלו קושי בהתמודדות בלי גננות, ואם זה היה חיבור של שני גנים, אז היו טענות על סוגי משמעת וגישות שונות" (גננת)

הנתונים הכמותיים עולים בקנה אחד עם התמונה שנתקבלה מריאיונות העומק שהתקיימו עם הרכזות והצוותים. לוחות 3 ו-4 מציגים נתונים אלה.

לוח 3: עמדת הגננת ביחס להשתתפות ההורים בתכנית – הורים (n = 758)

"מה הייתה עמדת הגננת ביחס להשתתפות ההורים בתכנית?"

(שיעור המשיבים)

מאוד שלילית או די שלילית	לא חיובית ולא שלילית	חיובית או מאוד חיובית
0	9	91

לוח 4: מעורבות הצוות בתכנית – הורים

(שיעור המשיבים "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד")

שיעור המשיבים (n = 758)	
70	"מה הייתה מידת המעורבות של צוות הגן במפגשים?"
67	"באיזו מידה לדעתך רצוי שהגננות ישתתפו במפגשי ההורים עצמם?"
59	"באיזו מידה לדעתך רצוי שהסייעות ישתתפו במפגשי ההורים עצמם?"

נראה כי לדעת מרבית ההורים (91%), הגננות ראו באופן חיובי את השתתפות ההורים בתכנית. מרביתם (70%) טענו כי הצוות היה מעורב בתכנית, אך רק כשני שלישים סבורים כי רצוי שהגננות והסייעות ישתתפו בעצמן במפגשי התכנית.

2. מידת היענות של הורים להשתתף בתכנית והתמדתם

שיעורי היענות מצד הורים השתנו ביישובים שונים, ולאורך השנה, ולפי הנתונים האיכותניים והכמותיים הם נעו בין שליש למחצית מהורי הגן כגרעין קבוע:

"שליש מהורי הגן התמידו להגיע"; "50% התמידו" (רכזת)

אם כי בשני יישובים היענות הייתה גבוהה יותר:

"לא הייתה בעיה בגיוס הורים, היענות הייתה בסדר, בערך 80% ורובם נשארו עד הסוף, הקבוצות היו מלאות אצלנו, יחסית" (רכזת)

לוח 5 מציג נתונים ביחס למספר המפגשים בהם השתתפו ההורים.

לוח 5: מספר המפגשים בהם השתתפו הורים - הורים (n = 758)

"בכמה מפגשים של התכנית השתתפת?"
(שיעור המשיבים)

מספר המפגשים								
9	8	7	6	5	4	3	2	1
2	1	1	13	27	25	18	9	3

כמחצית מההורים (52%) השתתפו ב-4-5 מפגשים וכשליש השתתפו ב-1-3 מפגשים בלבד. 17% מההורים ציינו כי השתתפו ביותר מחמישה מפגשים - מספר המפגשים המקסימלי בתכנית – כנראה עקב טעות בספירה.

מהנתונים הכמותיים עלו מספר סיבות להצטרפותם של הורים לתכנית שהעיקרית בהם היא עניין בתוכני התכנית. הנתונים מופיעים בלוח 6.

לוח 6: הסיבות להצטרפותם של הורים לתכנית – הורים

"ביחס לכל מניע, נא ציין את המידה שבה הוא היה עבורכם שיקול להצטרפות לתכנית" (שיעור המשיבים "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד")

שיעור המשיבים (n = 758)	סיבות אפשריות
88	עניין בתוכני התכנית
45	רצון הילד/ה
38	פתרון נוח לשעות אחר הצהריים
37	חיזוק הקשר עם צוות הגן
36	קושי ספציפי בתחום ההורות
35	אפשרות להיכרות עם גופים מקצועיים ביישוב
12	שכנוע של הורים אחרים
8	לחץ גלוי או סמוי מצד הגננת

נראה כי מרבית ההורים הצטרפו לתכנית בזכות התכנים שתוכננו בה (88%). כמעט מחציתם טענו כי עשו זאת בגלל רצון הילד או הילדה (45%) וכשליש ציינו סיבות שונות להצטרפותם לתכנית: כפתרון נוח לשעות אחר הצהריים, לחיזוק הקשר עם צוות הגן, עקב קושי ספציפי בתחום ההורות וכאפשרות להיכרות עם גופים מקצועיים ביישוב. שכנוע על ידי הורים אחרים (12%) או לחץ כזה או אחר מצד הגננת (8%) לא היו שיקולים להצטרפות עבור מרבית ההורים.

מריאיונות העומק עולה כי ההסברים העיקריים לשיעורי השתתפות נמוכים או להפסקת השתתפות הורים במהלך התכנית כללו, לדברי גננות ורכזות:

- מיעוט זמן שנראה כסוג של תירוץ: "אין לי זמן לזה"
- קושי של הורים להשאיר את ילדיהם האחרים ללא סידור נאות
- חוגים שנקבעו קודם
- שעות עבודה מאוחרות של ההורים

"ידעתי שפה יהיו סיבות להורים לא להגיע. כל מיני סיבות, תמיד יש סיבות. וזו גם שעה כזו ש... יש הורים שזה היה נוח להם כי זה ילד יחיד, ובאים בכיף, ויש הורים שיש להם עוד ילדים בבית וזה לא כל כך הסתדר" (רכזת)

התמדה בהשתתפות הורים - לדברי רכזות וגננות, חלה ירידה בהשתתפותם של הורים במפגשים במהלך התכנית כאשר הם חשו כי אינם מקבלים מספיק, בעיקר טיפים ועצות מעשיות, כאשר התרשמו שהנושאים המובאים אינם רלוונטיים עבורם, או לחילופין, לאחר מפגש מאוד מוצלח, או לאור מעורבות גדולה מצד הגננת:

"אני קלטתי תוך כדי תהליך שיש ציפיות שונות של הורים. יש הורים שרוצים כלים- כך עשה ואל תעשה, ורוב ההורים ציפו לקבל את זה, ויש מנחים שדיברו יותר על תהליך של הורות ושל מודעות עם מה הם מתמודדים וכאלה, זה דבר שפחות עבר את ההורים וחלק התאכזבו. כאילו, הם יותר רצו, נקרא לזה במירכאות, רצפטים... ההשתתפות דעכה עם הזמן מכל מיני סיבות..." (רכזת)

בנוסף, רכזות וגננות טענו, כי ניתן היה לחוש בהתעייפות-מה בקרב הורים בסביבות המפגש הרביעי, ובמקרים שבהם התכנית התחילה מאוחר ומפגשיה האחרונים נערכו סמוך לאירועי סוף שנת הלימודים:

"בפעם הרביעית יש ירידה משמעותית. הורים מתעייפים וכאלה. ההתעייפות, אני חושבת, זה גם בגלל סוף שנה. הסנכרון בין... הם עסוקים. הם עסוקים עם מסיבות סיום של ילדים אחרים..." (רכזת)

תמונה דומה עלתה גם בנתונים הכמותיים. לוח 7 מציג את הנתונים.

לוח 7: הסיבות לעזיבתם של הורים את התכנית - הורים

"להלן סיבות אפשריות שונות לעזיבתם של הורים את התכנית. נא ציין/י ביחס לכל סיבה באיזו מידה היא היוותה לדעתכם סיבה לעזיבתם של הורים" (שיעור המשיבים "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד")

שיעור המשיבים (n = 758)	סיבות אפשריות
66	עומס בגלל עיסוקים אחרים
17	דרכי ההעברה של התכנים
15	רמת המרצים והמדריכים
14	איכות התכנים המועברים
13	חוסר רצון מצד הילדים
11	רמת הארגון
11	פעילות הילדים שהתקיימה במקביל
10	נושאי התכנית
10	מגוון הנושאים
10	מיקום המפגשים

מהנתונים הכמותיים עולה כי הסיבה העיקרית לעזיבת ההורים את התכנית הייתה עומס בגלל עיסוקים קודמים, ולא היבטים הקשורים בתכנית עצמה.

2.ז. גודל הקבוצה

לדברי רכזות וגננות, היענות גבוהה של הורים הייתה מבורכת, אך כאשר הדבר בא לידי ביטוי בקבוצות גדולות מדי, השתנה אופי ההתנהלות מסדנה ורב-שיח להרצאה ופחות התאפשר ביטוי להורים. במקרים אלה, המרצים גם נאלצו לשנות את אופי המפגש שלקראתו נערכו מלכתחילה:

"כשהתחלנו את התכנית, המפגשים הראשונים, שבועיים ראשונים, הגנים היו מפוצצים בהורים. היו ארבעים ומשהו הורים בכל גן. זה הפך להיות יותר הרצאה מאשר איזשהי סדנה של לשתף הורים" (רכזת)

"יש שאלה לגבי קבוצות גדולות מידי באמת בהתחלה. ברגע שאין רישום ותשלום מסודר, יש פחות שליטה במספר, זה מחייב את המנחים להכין כמה אלטרנטיבות לפעילות" (רכזת)

מהנתונים הכמותיים עולה כי בסך הכול ההורים סברו כי גודל הקבוצה היה סביר. לוח 8 מציג את הנתונים.

לוח 8: גודל הקבוצה – הורים

" האם מספר ההורים שהשתתפו בכל מפגש היה?"
(שיעור המשיבים)

גדול מדי	סביר	קטן מדי
7	70	23

2.ח. מפגשי התכנית

בשאלונים הכמותיים נשאלו ההורים ביחס להיבטים טכניים ומנהליים שונים הקשורים במפגשי התכנית.

תיאום המפגשים – אף על פי שרק 31% מההורים טענו כי מועדי המפגשים נקבעו בתיאום איתם, הרי שמרבית ההורים (67%) דיווחו כי מועדי המפגשים היו נוחים להם.

אורך המפגשים – הנתונים ביחס לתפיסות ההורים בנוגע לאורך המפגשים מוצגים בלוח 9.

לוח 9: אורך המפגשים - הורים

"ביחס לאורכו של כל מפגש: האם הוא היה לדעתכם?"
(שיעור המשיבים)

אורך המפגשים				
קצר מדי	קצר	לא ארוך ולא קצר	ארוך	ארוך מדי
4	6	83	4	2

מרבית ההורים (83%) מרוצים מאורכם של המפגשים ו-10% נוספים סברו כי הם היו קצרים מדי. רק 6% חשו שהמפגשים היו ארוכים מדי.

מספרי המפגשים – לוח 10 מציג נתונים ביחס לעמדות ההורים בנוגע למספר המפגשים

לוח 10: מספר המפגשים – הורים

"ביחס למספר המפגשים שהתקיימו. האם הם היו:"
(שיעור המשיבים)

מספר המפגשים					
כלל לא מספיקים	לא מספיקים	מספיקים באופן סביר	מספיקים	מספיקים לחלוטין	רב מדי
5	21	32	30	10	1

כשליש מההורים חשו שמספר המפגשים היה מספיק, כשליש נוסף חש שהיו מספיקים באופן סביר וכ-20% חשו שמספר המפגשים לא היה מספיק. אחוז בודד של הורים חשו כי מספר המפגשים היה רב מדי.

בהתאם לכך, מרבית ההורים (88%) היו מעוניינים להשתתף במפגשים נוספים. לוח 11 מציג את הנתונים.

לוח 11: השתתפות עתידית - הורים

" אם היו מתקיימים מפגשים נוספים במסגרת התכנית, האם היית משתתף בהם?"
(שיעור המשיבים)

לחלוטין לא	כנראה שלא	אולי	כנראה שכן	לחלוטין כן
2	4	6	27	61

פרק 2 – סיכום

הרושם מתיאור ההתנהלות והפרקטיקות השונות ששימשו בהפעלת התכנית הוא כי במרבית המקרים הופעלה התכנית בהתאם להנחיות המשרד, גם אם באיחור: רשויות מילאו את חלקן, המפגשים נערכו בפורמטים שונים, אך בגדול על-פי אותם עקרונות. מתיאורי המעורבים עולה שונות גדולה בין הגנים לבין היישובים מבחינת הפעלת התכנית, גיוס המרצים והשתתפות הורים. הקשיים העיקריים בהפעלת התכנית נגעו להתארגנות המאוחרת לקראת הפעלת התכנית, דבר אשר גרם לקשיים בהשגת מרצים איכותניים, בהקמת ועדות היגוי ובהיערכות עם הגנות. בנוסף, ניכר מדברי הרכזות והגנות, כי עומס לוגיסטי, בעיקר בשלב ההיערכות אך גם בהמשך, היה מאפיין משותף לכל הרכזות. העומס הועצם עקב דרישות למילוי טפסים שונים. עוד עלה כי הרכזות ייחסו חשיבות רבה למעורבותן של הגנות בהצלחתה של התכנית, ובמקומות אחדים נדרשו פעולות שכנוע שונות לגיוסן. שיעור ההיענות של הורים היה בינוני בלבד, וזאת בעיקר בשל אילוצי זמן וקושי במציאת סידור נאות לילדיהם האחרים. אלה היו גם הסיבות לעזיבת הורים את התכנית במהלכה, ולא דווקא היבטים הקשורים בתכנית עצמה. עם זאת, מרבית ההורים היו מרוצים ממספר המפגשים ומאורכם ומרביתם גם הביעו רצון להשתתף בעתיד במפגשים נוספים, אם אלה יתקיימו.

פרק 3 - תוצרים נתפסים

פרק זה מתאר את תוצרי התכנית, ובכללם שביעות הרצון של המעורבים השונים ממנה, השפעותיה ותרומתה והעמדות שהתגבשו באשר לערך המוסף שלה, הפוטנציאל שלה לממש את מטרות מוביליה ומידת העניין בהמשכה.

3א. שביעות רצון מהתכנית

הגננות והרכזות הביעו שביעות רצון גבוהה מהתכנית, מנושאים, ומדרכי ההעברה של התכנים:

"הנושאים והתכנים היו מאוד רלוונטיים, נפלאים, תואמים לציפיות ההורים, מתאימים לאוכלוסייה, כך אני הבנתי מה הציבור שלי צריך" (גננת)

"אנחנו הלכנו בתפיסה מסוימת של בית ספר להורים ממקום יותר אקלקטי. זו גם הייתה החלטה של ועדת ההיגוי, כולל פיקוח ורשות, שאנחנו מזמינים מרצים שהם כן מעניינים במיוחד, לא עוד מאותו דבר, לא משהו ככה בערך, אלא משהו שלא פוגשים ביומיום, אלא מאוד אטרקטיביים, מאוד מעניינים, ובכל מפגש להביא מנחה אחר וזה הוכיח את עצמו מאוד" (גננת)

הגננות מתארות גם שביעות רצון רבה של ההורים הן מהמפגשים שיועדו להם והן, או בעיקר, מהפעילות ומההפעלות שהוצעו במקביל לילדיהם:

"כל ההורים שהתמידו והגיעו יצאו נשכרים ואמרו שהתכנית נפלאה, במיוחד הורים שיודעים לצרוך שירותים כאלה" (גננת)

"אימהות אמרו לי 'אני עצמי, גם אם הייתי עייפה בשביל זה, היה שווה לבוא בשביל הפעילות של הילד'" (גננת)

"היו תגובות מצוינות מההורים, אצלי בגן נשאר להורים טעם של עוד..." (גננת)

איכות תוכני המפגשים והרלוונטיות להורים

היות שהמפגשים להורים היו מוקד התכנית, נבדקו עמדותיהם ביחס לתכנים שהועברו. לוחות 12-13 מציגים נתונים אלה.

לוח 12: עמדות כלפי תוכני התכנית – הורים

"נא ציינו באיזו מידה אתם שבעי רצון ביחס לכל אחד מההיבטים הבאים ביחס לתכנית:"
(שיעור המשיבים "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד")

שיעור המשיבים (n = 758)	
92	נושאי התכנית
88	איכות התכנים המועברים
87	מגוון הנושאים

לוח 13: עניין בתוכני התכנית - הורים

(שיעור המשיבים "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד")

שיעור המשיבים (n = 758)	
86	"באיזו מידה נושאי התכנית היו רלוונטיים עבורכם?"
89	"באיזו מידה נושאי התכנית היו מעניינים?"

מהנתונים עולה כי מרבית ההורים (92%) דיווחו כי הם שבעי רצון במידה רבה או במידה רבה מאוד מנושאי התכנית, ושיעור דומה (88%) דיווחו כי הם שבעי רצון מאיכות התכנים המועברים וממגוון הנושאים שהועברו (87%). מרבית ההורים גם מצאו את נושאי התכנית רלוונטיים עבורם (86%) ומעניינים (89%).

רמת המרצים והמדריכים

למרות הזמן הקצר שהיה לגיוס המרצים והמנחים, נראה כי התכנית נחלה הצלחה רבה בתחום זה. לוח 14 מציג את הנתונים.

לוח 14: עמדות כלפי המנחים והמרצים – הורים

(שיעור המשיבים "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד")

שיעור המשיבים (n = 758)	
97	"באיזו מידה את/ה שבע רצון מהיחס של המרצים והמנחים להורים במהלך המפגש?"
89	"באיזו מידה את/ה שבע רצון מהרמה המקצועית של המרצים והמנחים?"
88	"באיזו מידה המרצים והמנחים בתכנית היו מתאימים להנחיית המפגשים?"

נראה כי ההורים היו שבעי רצון באופן גורף מאיכות המרצים: מרביתם רוו נחת מיחסם להורים (97%), מרמתם המקצועית (89%), וממידת התאמתם לתכנית (88%).

ארגון והתנהלות המפגשים

הצלחתה של התכנית הייתה תלויה בראש וראשונה בשיתוף הפעולה של ההורים, קרי: הצטרפותם לתכנית והתמדתם. היות שהשתתפותם הייתה וולונטרית, לרמת הארגון ולהתנהלות המפגשים הייתה השפעה מכרעת על המשך הופעתם של ההורים. לוח 15 מציג נתונים בהקשר זה.

לוח 15: ארגון והתנהלות המפגשים - הורים

"נא ציינו באיזו מידה את/ה שבע רצון ביחס לכל אחד מן ההיבטים הבאים ביחס לתכנית:"

(שיעור המשיבים "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד")

שיעור המשיבים (n = 758)	
94	מיקום המפגשים
91	היכולת לשאול שאלות במהלך המפגשים
85	רמת הארגון
82	דרכי ההעברה של התכנים

בסך הכול, להורים היו עמדות חיוביות גם ביחס למיקום המפגשים (94%), לאפשרות לשאול שאלות במהלכם (91%), לרמת הארגון שלהם (85%) אך מעט פחות ביחס לדרכי ההעברה של התכנים (82%). הנתון האחרון חובר לנתונים אחרים שתוארו קודם לכן, לפיהם במקומות מסוימים שבהם הקבוצות היו גדולות, לא ניתן היה לנהל את המפגשים כסדנא ורב שיח, והמרצים נאלצו להעביר הרצאות ללא אפשרות לדיון.

פעילות הילדים

גם מבחינת השתתפותם של הילדים נראה כי התכנית נחלה הצלחה: מרבית ההורים (93%) דיווחו כי שילוב פעילות לילדים במקביל למפגש של ההורים היה נחוץ לדעתם ומרביתם (78%) דיווחו גם כי הילדים רצו להגיע למפגשים.

3ב. תרומת התכנית ברמות שונות

רכזות וגננות תיארו תרומה וערך של התכנית בכל הרמות - להורים, לגן ולגננת, לקהילה ולרשות, אשר הקיפו מעגלים שונים

1.3ב. תרומה ברמת ההורים

התרומה ברמת ההורים הייתה, לדעת הרכזות והגננות, הבולטת ביותר ונגעה למישורים שונים, חלקם נגעו באופן ישיר להורות ולחינוך, ואחרים לתקשורת ולתחושות של שיתוף ואחריות:

רכישת ידע וכלים לגבי נושאי הורות שונים – רכזות וגננות מתארות שההורים חשו שהתכנית מעניקה להם ידע וכלים להתמודדות מעשית יום יומית בתחומים שונים הקשורים להורות, כמו: שלבים התפתחותיים, יחסים במשפחה, גבולות וסמכות, תקשורת, משחקים מותאמי-גיל :

"זה היה בדיוק הקטע, שבאמת הורים רצו לדעת, ורצו כלים להתמודדות במצבים שונים. הם העדיפו רצפטים על פני תיאוריה, והם אמרו שהם קיבלו את זה" (מפעילה)

"הורים אמרו לי שהם לקחו מזה כלים. ראיתי הורים שהקליטו ומסכמים. חלק מאוד אהבו את הרעיון. ההורים כאן אוהבים להחכים, ובשביל הילדים אכפת להם" (גננת)

חיזוק הקשר הורה-ילד - הרכזות והגננות מתארות כי השתתפות ההורים בתכנית תרמה לחיזוק הקשר בינם לבין ילדיהם, במיוחד כאשר הנושא במפגש ההורי תואם עם זה שבפעילות הילדים באותו יום:

"כל המפגשים של ההורים והמפגשים של הילדים היו מקבילים בתכנים שלהם. אם ההורים עסקו בפחדים למשל, אז לילדים הייתה פעילות על "פחדרון בארון". אם דיברנו על גבולות עם ההורים, אז הילדים היו בפעילות תנועה שעוסקת בגבולות הגוף. כלומר, כל פעילות הייתה באיזושהי הקבלה כדי לקרב ביניהם" (רכזת)

הקלה מעצם השיתוף – ההורים חשו נתרמים מהאווירה הקבוצתית ומהחוויה ש"הם לא לבד". הם יכלו להשוות ולראות איך הורים אחרים מתמודדים עם מצבים מאתגרים שונים. הגננות מתארות כי עבור הורים רבים שאינם צורכים שירות של ייעוץ ותמיכה, זו הייתה הזדמנות ראשונה להיחשף גם להתמודדות של הורים אחרים:

"לצד הכלים והידע היה מאוד את העניין של להיתמך, של להשוות ולראות מה ואיך הורים אחרים מתמודדים" (רכזת)

חשיפה ראשונה – הצוותים מתארים שההורים חשו שהתכנית מהווה טעימה שהשאירה 'טעם של עוד', והיא עודדה אותם לפנות לגורמים מקצועיים ולהסתייע בהם, דבר שללא התכנית לא היה קורה:

"לפעמים זה פוגש את ההורות במקומות אחרים. ואז בעקבות המפגשים האלה בגנים אז הרבה פעמים פנו אל"י לפתוח קבוצה בערב...זה איזשהו גירוי, זה איזושהי טעימה שמגרה לעוד" (רכזת)

2ב3. תרומה ברמת הגן והגננת

הצוותים מתארים כי התכנית חיזקה את הקשר בין הבית וההורים, לבין צוות הגן וחיזקה תיאום עמדות בסוגיות של משמעת וגבולות, כך שנוצרה תחושה של שותפות בחינוך ובקשיים והזדמנות להתקרבות הגננת להורים וללקיחת חלק בשיח הורים-מחנכים:

"בגנים שבהם הגננת נכחה במפגשים, התחזק הקשר בין הגננת לבין ההורים ונוצרה תחושה של שותפות בחינוך ובקשיים" (רכזת)

"יש הורים שאין להם עם מי לדבר לפעמים, וההגעה הזאת לגן, כשהגננת גם נוכחת, יצרה קרבה ביניהם ותחושה של שיתוף" (רכזת)

"זה תורם לנו כגננות כי זה מדבר על גבולות, למשל, ומספיק שאומרים להורים שצריך שיתוף פעולה בין גננות לבין הורים, כי יש הורים שזקוקים גם לאמירות כאלה" (גננת)

3ב3. תרומה ברמת הקהילה

הרכזות והגננות מתארות כי התכנית כוננה דיאלוג משמעותי ושיח הורי ביישוב, חיזקה את החוויה הקהילתית ויצרה חיבור בין ההורים לבן גורמים מקצועיים בקהילה, במיוחד ביישובים קטנים שהקהילתיות חשובה להם ושראו בכך מטרה ראשונה של התכנית. הרכזות מתארות כי היו בין ההורים אף מנהלי בתי ספר שאינם זקוקים לידע שניתן במפגשים אבל עצם ההשתייכות לקהילת הגן, לפעילות שקורית בגן, הייתה חשובה להם והם דיווחו על הנאה ופרגנו לתכנית:

"הייתה כמובן למידה, אבל אי אפשר להתעלם מהקהילתיות, אי אפשר להתעלם מזה. אם זה לא היה קהילתיות, זה לא היה קורה. אני חושבת שאם נניח היינו אומרים להורים אצלנו- יש מוקד אחד שיושב אי שם, מי שרוצה יגיע, זה לא היה קורה. זה שזה בא לתוך הגן, שהוא מין מרכז, הביא את ההורים למקום" (רכזת)

4ב3. תרומה ברמת הרשות

מריאיונות העומק עם הרכזות עולה כי התכנית חיזקה גם את הקשר בין הורים לבין משאבי הרשות בתחום ועודדה תודעת ה'דלת הפתוחה':

"זה גירה משהו. הרבה הורים בעקבות המפגשים האלה באו אלינו לייעוץ, הלכו לייעוץ פסיכולוגי, הלכו לכל מיני תכניות שענו על צרכים אחרים אצלם" (רכזת)

יתרה מזאת, התכנית יצרה בסיס להצמחת תשתית ייעוץ להורים ביישוב והיערכות להמשך מתן מענים להורים:

"ברמה המועצתית שלנו התכנית תרמה לפיתוח של התחום של הדרכת הורים. מבחינתנו היא מייסדת, היא עוזרת לנו לייסד את התשתית של כל הנושא הזה של הדרכת הורים, כי זה לא קיים במועצה האזורית שלנו... ניתנה לנו ההזדמנות סביב זה להצמיח את זה. זה דורש לא מעט עבודה, וצריך לקחת את זה בחשבון שמתחייבים לתכנית הזאת" (רכזת)

5ב3. תרומת התכנית - עמדות הורים

הנתונים הכמותיים שבחנו את עמדות ההורים ביחס לתרומתה של התכנית במישורים שונים, תומכים בתמונה שעלתה בריאיונות העומק עם הרכזות והגננות ומשלימים אותה. מהנתונים הכמותיים עלה כי 87% מההורים דיווחו כי הם חשו שהתכנית "בית ספר להורים" תרמה להם באופן אישי ובהתאם, 91% ציינו כי היו מעוניינים להשתתף בתכנית דומה גם בשנה הבאה במידה רבה או רבה מאוד.

ההורים נשאלו על היבטים שונים בהם השתתפותם בתכנית הייתה יכולה להשפיע. לוח 16 מציג את הנתונים.

לוח 16: תרומת התכנית – הורים

"באיזו מידה, לדעתך, השפיעה השתתפותך בתכנית על:"

(שיעור המשיבים)

השפיעה לטובה או השפיעה מאוד לטובה	לא השפיעה	השפיעה מאוד לרעה או השפיעה לרעה	
85	15	0	"חיזוק הכישורים והמימוניות ההוריות שלך"
85	15	1	"חיזוק הידע שלך בנושאי הורות"
75	24	1	"באיזו מידה לדעתך ההשתתפות בתכנית העשירה את הילדים"
72	27	2	"באיזו מידה לדעתך ההשתתפות בתכנית השפיעה על גיבוש חברת הילדים"
66	33	1	"היכולת שלך להתמודד כהורה עם מגוון מצבים כולל מצבי חירום"
44	55	1	"הקשר שלך עם צוות הגן"
18	80	3	"הקשר שלך עם הצוות התומך בעירייה (פסיכולוגים, עובדים סוציאליים וכו')"

נראה כי ההורים חשים כי לתכנית הייתה השפעה חיובית במיוחד על כישורי ההורות שלהם ועל הילדים עצמם, ופחות על הקשר עם צוות הגן וגורמי תמיכה ברשות: מרבית ההורים דיווחו כי התכנית חיזקה את הכישורים והמימוניות ההוריות שלהם (85%), את הידע שלהם בנושא

הורות (85%) וכן תרמה להעשרת הילדים (75%) ולגיבושם (72%). כשני שלישים מהם סבורים כי לתכנית השפעה חיובית גם על היכולת שלהם להתמודד עם מגוון מצבים כולל מצבי חירום (66%).

עם זאת, רק פחות ממחצית מההורים ראו בתכנית בעלת השפעה חיובית על הקשר שלהם עם צוות הגן, וכחמישית בלבד (18%) סבורים כי התכנית השפיעה על הקשר שלהם עם צוותי תמיכה ברשות.

השפעותיה החיוביות של התכנית, מנקודת מבטם של ההורים, באה לידי ביטוי ברצונם של 99% מהם להמשיכה בעתיד. לוח 17 מציג את הנתונים.

לוח 17: המשכה של התכנית – הורים
"לסיכום, אילו הדבר היה תלוי בך, האם היית בוחרת להמשיך לקיים את התכנית "בית ספר להורים" גם בשנה הבאה?"

(שיעור המשיבים)

כן, במתכונתה הנוכחית	כן, עם שינויים	לא
39	60	1

ג. שינויים מומלצים ע"י הגורמים השונים

שינויים מומלצים ע"י ההורים

השינויים העיקריים בתכנית שההורים הציעו התייחסו להגדלת מספר המפגשים ולהארכת משך הזמן, לגיוון רב יותר בנושאים, להקפדה על מרצים מקצועיים בלבד, למתן דגש על פורמט של הרצאות ופחות של סדנאות המאפשרות השתתפות של הורים, לקביעת נושאי המפגשים מראש, וליידוע ההורים ביחס לתכנית כולה.

שינויים מומלצים על ידי רכזות וגננות

מיעוט מבין הרכזות והגננות תמך ברעיון של הפיכת בית הספר להורים לחלק מתכנית העבודה של הגן ושל תיכלולו בשגרת היום של הגן, או, לחילופין, בהחלתו על כל הגנים:

"משהו ממקום יותר טוטאלי, אני קוראת לזה, ולא מתוך בחירה. יכול להיות שאפשר לקיים בחירה בין גנים. זאת אומרת שגן שלוקח על עצמו זה אומר שהוא מביא את כל ההורים שלו, כמו שהוא מביא את ההורים למסיבת סיום או למסיבת חנוכה, זה חלק מתכנית העבודה של הגן וכך צריך להיות. להביא את זה למקום יותר כולל" (רכזת)

רוב הרכזות והגננות סברו, עם זאת, כי על-אף מעלותיה האינהרנטיות, עמדה טוטלית כזאת איננה מתאימה בעיקר מפני שהתרשמו שלא כל ההורים זקוקים לה - יש מהם שאינם מעוניינים במערכת תמיכה נוספת, יש שעבורם היא לא תהיה מספיקה, ויש שיתנגדו ליומרה ל'חנך':

"אני לא בטוחה שאני רוצה שזה יהפוך להיות תכנית קבועה בתוך הגנים. עם כל הכבוד וההערכה, אנחנו לא מערכת התמיכה היחידה שיש להורים. אז לתפסתי זה מתאים להרבה הורים אבל אני לא בטוחה שאני רוצה להחיל את זה כחלק בלתי נפרד מתכנית של כל הגנים במועצה" (רכזת)

מרבית הרכזות והגננות ציינו שהן מתייחסות לשנת תשע"ה כאל שנת פיילוט, וכאל שנת למידה מחבלי הלידה, וכי הן מאמינות שערכה ותרומתה יהיו ניכרים בעתיד, בעקבות שיפורים והתייעלות ביישום:

"אני חושבת שהתכנית היא טובה, אבל זה תהליך. אני חושבת שלאט לאט זה יחלחל. שנה ראשונה, יכול להיות שעוד שנה, ועוד שנה, ועוד שנה, וכבר הורים של הגנים יגדלו לתוך זה ויבינו שיש משהו גם עבורם אחר הצהריים" (גננת)

"חבל לבזבז את התשתית הזאת על שנה אחת של פיילוט. אני חושבת שזו תכנית שהיא לפחות לשלוש שנים, שבשנה הראשונה יולדים אותה ובשנה השנייה לומדים אותה, ואחר כך אפשר לראות אם יש צורך להמשיך אותה או לא, אבל אין ספק שזו לא תכנית שנתית ושיש לה פוטנציאל גדול ממש" (רכזת).

פרק 3 – סיכום

כל המעורבים בתכנית – רכזות, גננות והורים – החמיאו לתכנית על היבטיה השונים. הודגשו במיוחד הרמה הגבוהה של התכנים ואיכות המרצים, פעילות הילדים שנערכה במקביל לסדנאות, ארגון המפגשים והתנהלותם. נראה כי מתווה התכנית מבחינת מספר המפגשים ומשכם תאם את רצון ההורים, ואכן מרבית ההורים הביעו רצון להשתתף בתכנית דומה אם וכאשר תתקיים בעתיד. ההורים חשו שהם נתרמו מאוד מבחינת הכלים ואמצעי ההתמודדות שהם רכשו בתכנית, לצד ערך מוסף בצורת חיזוק הקשר שלהם עם ילדיהם ועם צוות הגן והרשות. ניכר שתרומה חשובה של התכנית לכלל המעורבים היא תחושת השיתוף, היכולת להחליף חוויות ולשמוע את האחר – את דרכי ההתמודדות שלהם ואולי יותר מכל לדעת ש"אני לא לבד" – גננות והורים כאחד. השינויים העיקריים בתכנית שההורים הציעו התייחסו בעיקר לגיוון רב יותר בנושאי המפגשים והקפדה על מרצים מקצועיים בלבד, דגש על פורמט של הרצאות ופחות של סדנאות המאפשרות השתתפות של הורים, ויידוע ההורים ביחס לתכנית כולה.

פרק 4 - הערך המוסף של התכנית

4א. הערך המוסף של התכנית בעיני הרכזות והגננות

מריאיונות העומק עם רכזות וגננות בולטת ההכרה בחשיבות ובתרומה של המשרד כסוכן מרכזי בעידוד ובטיפוח הורים להורות משמעותית ובהזמנה להיות אחראי על עבודה עם הורים, לצד ובמסגרת חינוכם של ילדיהם. הדבר בא לידי ביטוי במיוחד בעמדותיהן של רכזות שהיו בעד החלת התכנית על כל הגנים ועל כל ההורים כחלק מובנה בתכנית העבודה של הגן. ניכרת הסכמה רחבה בעמדותיהן של רכזות וגננות באשר לחיוניותה של התכנית וביחס לפוטנציאל הגלום בה. כולן, ללא יוצא מן הכלל, הביעו רצון ועניין בהמשכתה, גם אם התנו זאת בייעול ובתנאי פתיחה משופרים.

הבשורה, מבחינת רוב הרכזות והגננות, הייתה:

- בהנגשה ובהנכחה של תכנית הורים במקום מוכר ומרכזי להם
- בהיותה תכנית ללא תשלום
- ובהפעלתה בשלב מוקדם הן מבחינת התפתחות ילדם והן מבחינת ההתקשרות שלהם עם מערכת החינוך

"הרעיון שאני הייתי רוצה זה שההורה יידע שהוא לא לבד עם הצרות שלו ועם הבעיות שלו. שיכול להיות לו איזשהו פיתרון. שהוא יכול להתייעץ עם הורים אחרים או עם אנשי מקצוע, שיש תשובות, שהבעיות משותפות להרבה הורים" (רכזת)

מסגרת - גם אם היו בין הרכזות שהסתייגו-משהו מהרעיון של 'חינוך להיות הורה טוב יותר', הן ראו בה מסגרת נפלאה להדגמה וליישום הלכה-למעשה של כינון תקשורת - בין הורים לילדים, בין הורה לגננת, בין הורים לבין עצמם, בין הורים לבין גורמים ביישוב וברשות ובין גורמים ברשות לבין עצמם:

"זו הזדמנות פז להראות איך יכולה להיווצר תקשורת נכונה, איך מקשיבים, איך מתנהל שיח, איך נוצר שיתוף פעולה, זה לא רק לדבר על זה, זו הזמנה שזה ממש יקרה" (רכזת)

הקבלה נושאת - היו גם מי שדיברו בזכות ייחודיותה של התכנית כאשר מושם בה דגש על הקבלה נושאת - כאשר הפעילות לילדים ולהורים נסבה סביב תכנים דומים ומקדמת המשך שיח ופעילות בין הורים לילדיהם בבית:

"הייחודיות של התכנית הזו, בעצם, הייתה הנושא של ההפעלה המשותפת. ילדים והורים שפועלים בו זמנית בכיתות נפרדות ומקושרות נושא. זאת אומרת, כשהורים עברו את הנושא של עשייה משותפת של הורים וילדים, הילדים הופעלו בדיוק באותו נושא, בצורה חווייתית" (רכזת)

מקומו של משרד החינוך - הסכמה גורפת במיוחד אפיינה את עמדותיהן של רכזות וגגנות כאחד באשר למקומו ולתפקידו של משרד החינוך במשולש הורה-ילד-מחנך. המשרד נתפס בעיניהן כאחראי, אם לא מחויב-ממש, לחיזוק המשולש:

"אם משרד החינוך רואה את עצמו אחראי על חינוכם של ילדים, אני חושבת שהקשר עם הורים הוא must. בכלל לא מוטל בספק בעיניי" (רכזת)

"זו לא רק אחריות המשרד, זו חובתנו! כי כולנו מדברים על החשיבות של הורה-ילד-מחנך, כשמביאים את זה למודעות ההורים, על השולחן, ואומרים 'זה חשוב איך אתם מתנהגים בבית ומגיבים', לכן חשוב ועקרוני שהמשרד יהיה מעורב בזה" (גגנת)

יתרון בעבודה עם הורים - יש שנימקו את עמדתן מתוך הכרה דווקא בערך שיש ויכול להיות לעבודה עם ההורים על פני הפניית ילד מקשה להתערבויות שונות:

"הגגנות וההורים זה בעיניי הרבה פעמים יותר רלוונטי לעבוד איתם מאשר עם הילד, בהרבה מאוד מקרים. עבודה יעילה עם הורים שווה לא פחות מאיזו מרפאה בעיסוק שתעבוד עם הילד. אולי אפילו הרבה יותר" (גגנת)

אחריות משותפת - מרבית הגגנות ראו במהלך כזה הזדמנות מבחינת המשרד להעמיק את הרעיון של אחריות משותפת - יצירת רצף בין מערכת החינוך לבין הבית, כיון שפה משותפת ושיח מתמשך בין הגורמים השונים. המְצַדְדוֹת בעמדה זו הוסיפו כי בכך יהפוך המשרד מגורם מנהל (בעיקר) לגורם (גם) מייעץ וכי בכך יקנה תוקף לאג'נדה ספציפית בתוך ים המידע והגישות המציף היום הורים:

"זה מקדם משהו קריטי - זה יוצר המשכיות בין החינוך הממוסד לבין החינוך בבית, זה מדגיש שיש לנו אחריות משותפת ויש לנו דיאלוג. יש לנו שפה משותפת, הגננת וההורים. היה אירוע על גבולות ואני והורה פעלנו יחד, זה היה מדהים, התחושה הייתה של אחריות משותפת, 'בואו נכיר את השפה אחד של השני'. בעיניי זה מאוד חשוב, כולם הרגישו שרואים אותך, כי במערכת מוסדית הורה יכול להרגיש שלא סופרים אותך" (גננת)

4ב. הערך המוסף של התכנית בעיני ההורים

רק 13% מההורים ציינו כי התכנית "בית ספר להורים" דומה במידה רבה או רבה מאוד למסגרות אחרות העוסקות בהדרכת הורים שהם מכירים ו-78% מההורים ציינו כי הם לא מכירים מסגרות אחרות של הדרכת הורים.

נתונים אלו מחזקים את ההשערה כי התכנית היא ייחודית ובעלת ערך מוסף, וכי אלמלא תכנית זו ההורים לא היו נחשפים כלל לתכנים חשובים אלו במסגרות דומות אחרות.

פרק 4 – סיכום

הרכזות והגננות רואות בתכנית הזדמנות פז של המשרד כסוכן לעידוד ולטיפוח הורים להורות משמעותית והזמנה להיות אחראי על עבודה עם הורים, לצד ובמסגרת חינוכם של ילדיהם. בלטה מדברי הרכזות והגננות, ההכרה בחשיבותה הפעלתה בשלב מוקדם הן מבחינת התפתחות הילדים והן מבחינת ההתקשרות שלהם עם מערכת החינוך. התכנית נתפסה כאמצעי לכינון ולחיזוק מערכות הקשרים בין הגורמים השונים - רשות, גננות והורים - וליצירת שיח פורה ומפרה בתחום הורות וחינוך, כתוספת או אפילו במקום פנייה לגורמים מקצועיים. עבור מרבית ההורים הייתה התכנית מסגרת ראשונה וייחודית לקבלת מידע מקצועי ומקיף וליצירת שיתוף משמעותי בנושאי הורות.

סיכום והמלצות

ממחקר הערכה זה המתבסס על דיווחי המרואיינים, יש כדי להצביע על מימוש המטרות והיעדים שהוצבו לתכנית ועל האמון בפוטנציאל שלה. רכזות, גננות והורים מדווחים על שביעות רצון גבוהה של הורים ועל תרומה נתפסת ניכרת ברמות השונות. נראה כי יש בכך כדי להצביע על מימוש המטרות והיעדים שהוצבו לתכנית ועל אמון בפוטנציאל שלה בתנאים משופרים, לנוכח הקשיים שעלו בשנה זו. כל המעורבים בתכנית ממליצים להמשיך בה לאור התרומות הייחודיות שלה במעגלים שונים של הורות: ידע ומיומנות הורית, יצירת קשרים ושיתופים בחוויות ובקשיים, חיזוק הקשר הורה-ילד, היכרות של הורים עם גורמי תמיכה ברמת הרשות להורים וחיזוק הקשר הורים-גן.

הקשיים שעלו נגעו בעיקר לנקודות אלו: (א) מעורבות נמוכה של גננות בשיווק התכנית, (ב) איחור ו'לחץ' בהפעלתה, (ג) בירוקרטיה עודפת סביבה, (ד) הגדרת תפקידים לא ברורה דייה של המעורבים, בעיקר של הרכזות, ו-(ה) היעדר ניסיון בהפעלת קבוצות הורים. בלטה ההכרה בחשיבות ובתרומה של המשרד כסוכן דרמטי בעידוד ובטיפוח הורים להורות משמעותית. הדבר בא לידי ביטוי במיוחד בעמדותיהן של מפעילות שהיו בעד החלת התכנית על כל הגנים ועל כל ההורים כחלק מובנה בתכנית העבודה של הגן.

ההמלצות בנוגע להפעלת התכנית, לפי דיווחי המרואיינים כללו: (א) **היערכות מוקדמת** - כך שיתאפשרו רתימת הגננות לעניין, מציאת מרצים מתאימים לצרכים הספציפיים, התארגנות ברשות ופתרונות של הורים למצוקות זמן, (ב) **עיתוי הפעלת התכנית** - ההתחלה המאוחרת הביאה את מרבית הרכזות והגננות להמליץ על תחילת השנה כעל עיתוי 'טוב'. יש שהמליצו על פרק הזמן אוקטובר-אפריל כאופטימאלי לשם יצירת רציפות במפגשים, (ג) **מספר המפגשים** - מרבית הרכזות והגננות סברו כי חמישה מפגשים אינם מספקים. גם חלק מההורים הביעו רצון להגדלת מספר המפגשים, (ד) **הגדרה ברורה של תפקיד הגננות בתכנית** - מרבית הגננות והרכזות סברו שהרבה מדי זמן הוקדש לבדיקת נוכחות, גיוס הורים וטיפול בטפסים ולא היה מספיק זמן לשיתוף של הגננות בבחירת הנושאים ובאופי ההפעלות לילדים, (ה) **תגמול לגננות** (לאו דווקא כספי), (ו) **צמצום החלק הבירוקרטי** (טפסים רבים מדי, מעקב אחר הגעה וכד') היה לא רק המלצה, אלא בגדר תנאי ודרישה, כולל הצעות ייעול וחלופות, (ז) **העמקה וגיוון בנושאי ההרצאות** - הורים רבים חשו כי מגוון הנושאים מצמצם מדי והמליצו להרחיבו תוך

הגדלת מספר המפגשים, ו-(ח) חשיבה מחודשת על אופי המפגשים – הורים רבים קבלו על האופי הסדנאי של המפגשים והיו כאלה שהיו מעוניינים יותר בהרצאות ללא שיח עם ההורים.

לסיום, על-אף השוני בתפיסת מטרות התכנית בקרב הגורמים השונים המעורבים בה, ועל-אף קשיים לא מבוטלים בהפעלתה, שביעות הרצון מן התכנית בקרב כל המעורבים בה גבוהה וגורפת: תרומתה ניכרת ברמות שונות, ונראה כי כל הגורמים בה - המפעילים והנמענים - נהנים ומרוויחים. פועל יוצא של שביעות הרצון וההכרה בתרומתה הן עמדות תומכות כלפי התכנית ועניין גורף בהמשכתה הן בשל תפיסת התרומה כגבוהה וכחשובה והן בשל עמדה חיובית באשר למימוש פוטנציאל התכנית בעתיד בתנאי הפעלה משופרים.

עם זאת, יש להתייחס לממצאים אלו בזהירות שכן ניתן לזהות מספר מגבלות למחקר: מספר הנסקרים לא היה גדול, רכזות התכנית ביישובים היו "מטעם" ומידת המעורבות שלהן בתכנית הייתה מאוד גדולה כך שספק אם ניתן להתייחס לתיאורים שעלו במידת אובייקטיביות רצויה, וכל הממצאים מבוססים על נתוני הורים שהתמידו בתכנית, כך שלא ניתן לדעת מהם הגורמים שהביאו לנשירת הורים בשלבים ראשונים של התכנית.

נספח

מדינת ישראל
משרד החינוך
ראמ"ה - הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך

בתי ספר להורים - תשע"ה

שאלון להורים שהצטרפו לתכנית

למילוי על-ידי טלדור לפני תחילת הריאיון (על פי הרשימה)			
שם הילד:	מספר זהות של הילד:	מין הילד:	
שם ההורה 1:	מספר זהות הורה 1:	טלפון הורה 1:	
סמל המוסד:	שם גן:	שם גננת:	היישוב:
שם המראיין:	תאריך הריאיון:		

למראיין:

- שים לב להתאים את לשון הפנייה בשיחה למראיין – גבר או אישה.

שלום, שמי _____ ואני מתקשר מטעם ראמ"ה, הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, של משרד החינוך.

אנחנו מראיינים הורים של ילדים צעירים הלומדים בגנים שונים שהשתתפו השנה בתכנית חדשה של משרד החינוך שנקראת "בית ספר להורים" - שמחה (שיח מחנכים הורים) ובמסגרתה השתתפו ההורים בסדנאות בנושא הורות, והילדים השתתפו באותה עת בפעילות העשרה בגן. כמשרד החינוך חשוב לנו ללמוד על עמדותיכם, ההורים, כלפי התכנית ונשמח אם תבחר/תבחרי להשתתף בסקר ולהשמיע את עמדותיך/עמדותיך בנוגע לתכנית. המידע שנקבל יסייע למשרד החינוך להפיק לקחים ולהיערך לקראת המשך התכנית. דעתך חשובה לנו מאוד.

תשובותיך/תשובותיך חסויות ומנותחות ברמה סטטיסטית בלבד. כל המידע יישאר חסוי ולא יועבר לאף אחד. הדוחות שיפורסמו יהיו ברמה ארצית בלבד.

האם תוכל, בבקשה, להקדיש לי כרבע שעה מזמנך כדי להשיב על השאלות? או שברצונך שנקבע זמן אחר?

למראיין:

- אם לא יכול במועד הזה - קבע מועד חדש.
- שים לב להתאים את לשון הפנייה בשאלה – בן או בת – לקבוצת המגדר של התלמידים.

א. לפי הרישומים במשרד החינוך ילדך/ילדתך _____ <<שם הילד>> לומד בגן

_____ <<שם הגן>>

האם הרישומים נכונים?

ב. ההורה מאשר שיש לו ילד זה (ולא משנה באיזה גן) <<המשך בשאלון.

ג. ההורה אינו מאשר שיש לו ילד זה (ולא משנה באיזה גן) << הודה למרואיין והפסק את הריאיון.

במסגרת מחקר הערכה של התכנית "בית ספר להורים", נודה לך אם תקדישי לנו מעט זמן על מנת לענות על שאלות שונות ביחס לתכנית. המידע שנקבל יסייע למשרד החינוך להפיק לקחים ולהיערך לקראת המשך התוכנית. דעתך חשובה לנו מאוד.

2. האם השתתפת בתכנית "בית ספר להורים"? למראיין: אם ההורה לא מזהה את התכנית, יש לומר לו שמדובר במספר מפגשים להורים שנערכו בשעות אחר הצהריים עם אנשי מקצוע שונים שבהם ניתנו להורים הרצאות ו/או סדנאות בנושאים שונים הקשורים להורות. כשהילדים השתתפו באותם מועדים בפעילות אחרת בגן הסמוך.

א. כן

ב. לא <<סיים את הריאיון >>

3. מהן מטרות התכנית לדעתך? _____

4. בכמה מפגשים של התכנית השתתפת?

א. 1

ב. 2

ג. 3

ד. 4

ה. 5

ו. 6

ז. 7

ח. 8

- ט. 9 ומעלה
- י. לא יודע
- יא. מסרב
- יב. לא רלוונטי

(לא להקריא) שביעות רצון כללית מהתכנית

5. באופן כללי, באיזו מידה את/ה שבע/ת רצון מהתכנית "בית ספר להורים"?

- 1. שבע/ת רצון במידה מועטה מאוד או בכלל לא
- 2. שבע/ת רצון במידה מועטה
- 3. שבע/ת רצון במידה בינונית
- 4. שבע/ת רצון במידה רבה
- 5. שבע/ת רצון במידה רבה מאוד
- 6. לא יודע/ת
- 7. מסרב/ת
- 8. לא רלוונטי

6. מדוע? _____

7. האם את/ה חש שהתכנית "בית ספר להורים" תרמה לך באופן אישי?

- 1. כן << 8. באיזה אופן? _____
- 2. לא << 9. מדוע לא? _____
- 3. לא יודע/ת
- 4. מסרב/ת
- 5. לא רלוונטי

(לא להקריא) קבלת מידע ביחס לתכנית ושביעות רצון מאופן קבלת המידע

10. האם קיבלת מידע על התכנית לפני ההצטרפות לתכנית?

- א. כן
- ב. לא <<עבור לשאלה 25>>
- ג. לא יודע/ת <<עבור לשאלה 25>>
- ד. מסרב/ת <<עבור לשאלה 25>>
- ה. לא רלוונטי <<עבור לשאלה 25>>

11. באופן כללי, באיזו מידה את/ה שבע/ת רצון מהמידע שקיבלת ביחס לתכנית?

- א. שבע/ת רצון במידה מועטה מאוד או בכלל לא
- ב. שבע/ת רצון במידה מועטה
- ג. שבע/ת רצון במידה בינונית
- ד. שבע/ת רצון במידה רבה
- ה. שבע/ת רצון במידה רבה מאוד
- ו. לא יודע/ת
- ז. מסרב/ת
- ח. לא רלוונטי

נתאר כעת דרכים אפשריות שונות באמצעותן ניתן להעביר מידע ביחס לתכנית. נא ציין ביחס לכל אחת מהן האם קיבלת דרכה מידע ביחס לתכנית:

לא רלוונטי	מסרב/ת	לא יודע/ת	לא	כן	
5	4	3	2	1	12. הורים אחרים
5	4	3	2	1	13. צוות הגן בשיחות בינאישיות
5	4	3	2	1	14. מפגשי הורים ייעודיים בגן
5	4	3	2	1	15. כנסים ייעודיים ביישוב
5	4	3	2	1	16. מידע שנשלח במייל
5	4	3	2	1	17. עיתונות מקומית
5	4	3	2	1	18. חומר שנשלח הביתה
5	4	3	2	1	19. אתר אינטרנט של היישוב
5	4	3	2	1	20. אחר

21. פרט אחר:

ביחס למידע שקיבלת בנושא התכנית "בית ספר להורים", באיזו מידה את/ה שבע/ת רצון מכל אחד מן ההיבטים הבאים:

לא רלוונטי	מסרב/ת	לא יודע/ת	שבע/ת רצון במידה רבה מאוד	שבע/ת רצון במידה רבה	שבע/ת רצון במידה בינונית	שבע/ת רצון במידה מועטה	שבע/ת רצון במידה מועטה מאוד או בכלל לא	

8	7	6	5	4	3	2	1	22. כמות המידע שקיבלת
8	7	6	5	4	3	2	1	23. מועד קבלת המידע (כלומר, האם מספיק זמן לפני תחילת המפגשים)
8	7	6	5	4	3	2	1	24. מידת הפירוט והבהירות של המידע שקיבלת

(לא להקריא) מניעים להשתתפות בתכנית

נציין כעת מניעים אפשריים שונים להשתתפות הורים בתכנית "בית ספר להורים". ביחס לכל מניע, נא ציין את המידה שבה הוא היווה עבורך שיקול להצטרפות לתכנית.

לא רלוונטי	מסרב /	לא יודע /	במידה רבה מאוד	במידה רבה	במידה בינונית	מועטה	במידה מועטה או בכלל לא	
8	7	6	5	4	3	2	1	25. עניין בתוכני התכנית
8	7	6	5	4	3	2	1	26. קושי ספציפי בתחום ההורות
8	7	6	5	4	3	2	1	27. אפשרות להיכרות עם גופים מקצועיים ביישוב
8	7	6	5	4	3	2	1	28. חיזוק הקשר עם צוות הגן
8	7	6	5	4	3	2	1	29. רצון הילד/ה
8	7	6	5	4	3	2	1	30. פיתרון נוח לשעות אחר הצהריים
8	7	6	5	4	3	2	1	31. שכנוע של הורים אחרים
8	7	6	5	4	3	2	1	32. לחץ גלוי או סמוי מצד הגננת
8	7	6	5	4	3	2	1	33. אחר _____

34. פרט אחר _____

(לא להקריא) מעורבות צוות הגן

35. מה הייתה עמדת גנת הגן ביחס להשתתפות ההורים בתכנית?

- א. מאוד שלילית
- ב. די שלילית
- ג. לא חיובית ולא שלילית
- ד. חיובית
- ה. מאוד חיובית
- ו. לא יודעת
- ז. מסרבת
- ח. לא רלוונטי

36. מה הייתה מידת המעורבות של צוות הגן במפגשים?

- א. מועטה מאוד או בכלל לא
- ב. מועטה
- ג. בינונית
- ד. רבה
- ה. רבה מאוד
- ו. לא יודעת
- ז. מסרבת
- ח. לא רלוונטי

37. באיזו מידה לדעתך רצוי שהגננות ישתתפו במפגשי ההורים עצמם?

- א. במידה מועטה מאוד או בכלל לא
- ב. במידה מועטה
- ג. במידה בינונית
- ד. במידה רבה
- ה. במידה רבה מאוד
- ו. לא יודעת
- ז. מסרבת
- ח. לא רלוונטי

38. ובאיזו מידה לדעתך רצוי שהסייעות ישתתפו במפגשי ההורים עצמם?

- א. במידה מועטה מאוד או בכלל לא
- ב. במידה מועטה
- ג. במידה בינונית
- ד. במידה רבה
- ה. במידה רבה מאוד
- ו. לא יודעת
- ז. מסרבת
- ח. לא רלוונטי

(לא להקריא) מספר ומועדי המפגשים והתנהלותם

39. האם מועדי המפגשים נקבעו בתיאום עם ההורים?

- א. כן
- ב. לא
- ג. לא יודעת
- ד. מסרבת
- ה. לא רלוונטי

40. באיזו מידה זמני המפגשים, מבחינת היום בשבוע והזמן ביום, היו נוחים לך?

- א. במידה מועטה מאוד או בכלל לא
- ב. במידה מועטה
- ג. במידה בינונית
- ד. במידה רבה
- ה. במידה רבה מאוד
- ו. לא יודעת
- ז. מסרבת
- ח. לא רלוונטי

41. ביחס למספר המפגשים שהתקיימו. האם הם היו:

- א. כלל לא מספיקים
- ב. לא מספיקים
- ג. מספיקים באופן סביר
- ד. מספיקים
- ה. מספיקים לחלוטין
- ו. רבים מדי
- ז. לא יודעת
- ח. מסרבת
- ט. לא רלוונטי

42. אם היו מתקיימים מפגשים נוספים במסגרת התכנית, האם היית משתתף/משתתפת בהם?

- א. לחלוטין לא
- ב. כנראה שלא
- ג. אולי
- ד. כנראה שכן

ה. לחלוטין כן

ו. לא יודעת

ז. מסרבת

ח. לא רלוונטי

43. מדוע? _____

44. ביחס לאורכו של כל מפגש: האם הוא היה לדעתך:

א. קצר מדי

ב. קצר

ג. לא ארוך ולא קצר

ד. ארוך

ה. ארוך מדי

ו. לא יודעת

ז. מסרבת

ח. לא רלוונטי

45. האם מספר ההורים שהשתתפו בכל מפגש היה:

א. גדול מדי

ב. סביר

ג. קטן מידי

ד. לא יודעת

ה. מסרבת

ו. לא רלוונטי

46. באיזו מידה ילדכם רצה/תה לבוא למפגשים אלה?

א. במידה מועטה מאוד או בכלל לא

ב. במידה מועטה

ג. במידה בינונית

ד. במידה רבה

ה. במידה רבה מאוד

ו. לא יודעת

- ז. מסרב/ת
- ח. לא רלוונטי

47. באיזו מידה שילוב של פעילות לילדים במקביל למפגש של ההורים היה נחוץ, לדעתך?

- א. במידה מועטה מאוד או בכלל לא
- ב. במידה מועטה
- ג. במידה בינונית
- ד. במידה רבה
- ה. במידה רבה מאוד
- ו. לא יודעת
- ז. מסרב/ת
- ח. לא רלוונטי

48. מי שימש מבחינתכם הדמות האחראית בתכנית? (לא להקריא) את מה לא להקריא?

- א. הרכזת היישובית
- ב. הגנת
- ג. הסייעת
- ד. לא היה גוף אחראי אליו יכולתי לפנות
- ה. אחר _____
- ו. לא יודעת
- ז. מסרב/ת
- ח. לא רלוונטי

49. פרט אחר

להלן סיבות אפשריות שונות לעזיבתם של הורים את התכנית. נא ציין/י ביחס לכל סיבה באיזו מידה היא היוותה לדעתך סיבה לעזיבתם של הורים.

לא רלוונטי	מסרב/ת	לא יודעת/ת	במידה רבה מאוד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה מועטה	במידה מועטה מאוד או בכלל לא

8	7	6	5	4	3	2	1	50. נושאי התכנית
8	7	6	5	4	3	2	1	51. איכות התכנים המועברים
8	7	6	5	4	3	2	1	52. מגוון הנושאים
8	7	6	5	4	3	2	1	53. דרכי ההעברה של התכנים
8	7	6	5	4	3	2	1	54. רמת המרצים/מדריכים
8	7	6	5	4	3	2	1	55. רמת הארגון
8	7	6	5	4	3	2	1	56. תנאי מיקום המפגשים
8	7	6	5	4	3	2	1	57. חוסר רצון מצד הילדים
8	7	6	5	4	3	2	1	58. עומס בגלל עיסוקים אחרים
8	7	6	5	4	3	2	1	59. פעילות הילדים שהתקיימה במקביל
8	7	6	5	4	3	2	1	60. אחר

61. פרט אחר

(לא להקריא) תפיסות ושביעות רצון מתוכני התכנית ומפעילויות הילדים

נא ציין/י באיזו מידה את/ה שבע רצון ביחס לכל אחד מן ההיבטים הבאים ביחס לתכנית, כאשר 1 = "שבע/ת רצון במידה מועטה מאוד או בכלל לא" ו-5 = "שבע/ת רצון במידה רבה מאוד":

לונטי לא	מסרבת/	לא יודעת/	שבע/ת רצון במידה רבה מאוד	שבע/ת רצון במידה רבה	שבע/ת רצון במידה בינונית	שבע/ת רצון במידה מועטה	שבע/ת רצון במידה מועטה או בכלל לא	
8	7	6	5	4	3	2	1	62. נושאי התכנית
8	7	6	5	4	3	2	1	63. איכות התכנים המועברים
8	7	6	5	4	3	2	1	64. מגוון הנושאים
8	7	6	5	4	3	2	1	65. דרכי ההעברה של התכנים

8	7	6	5	4	3	2	1	66. רמת המרצים/מדריכים
8	7	6	5	4	3	2	1	67. רמת האירגון
8	7	6	5	4	3	2	1	68. היכולת לשאול שאלות במהלך המפגשים
8	7	6	5	4	3	2	1	69. מיקום המפגשים

70. באיזו מידה נושאי התכנית היו רלוונטיים עבורך?

- א. במידה מועטה מאוד או בכלל לא
- ב. במידה מועטה
- ג. במידה בינונית
- ד. במידה רבה
- ה. במידה רבה מאוד
- ו. לא יודעת
- ז. מסרבת
- ח. לא רלוונטי

71. באיזו מידה נושאי התכנית היו מעניינים?

- א. במידה מועטה מאוד או בכלל לא
- ב. במידה מועטה
- ג. במידה בינונית
- ד. במידה רבה
- ה. במידה רבה מאוד
- ו. לא יודעת
- ז. מסרבת
- ח. לא רלוונטי

72. אילו נושאים היית ממליץ/ממליצה להרחיב? _____

73. על אילו נושאים בתכנית היית ממליץ/ממליצה לוותר? _____

74. בסך הכול, באיזו מידה לדעתך ילדך מרוצה מפעילויות הילדים שהתנהלו במקביל?

- א. במידה מועטה מאוד או בכלל לא
- ב. במידה מועטה
- ג. במידה בינונית
- ד. במידה רבה

- ה. במידה רבה מאוד
- ו. לא יודעת
- ז. מסרבת
- ח. לא רלוונטי

75. באיזו מידה התכנית "בית ספר להורים" דומה למסגרות אחרות העוסקות בהדרכת הורים שאת/ה מכירים?

- א. במידה מועטה מאוד או בכלל לא
- ב. במידה מועטה
- ג. במידה בינונית
- ד. במידה רבה (עבור לשאלה 77)
- ה. במידה רבה מאוד (עבור לשאלה 77)
- ו. אני לא מכיר מסגרות אחרות של הדרכת הורים (עבור לשאלה 77)
- ז. לא יודעת (עבור לשאלה 77)
- ח. מסרבת (עבור לשאלה 77)
- ט. לא רלוונטי (עבור לשאלה 77)

76. (למי שענה 'א' או 'ב' או 'ג' בשאלה 77) באיזה אופן היא ייחודית ושונה ממסגרות אחרות?

(לא להקריא) מאפייני המרצים/מנחים

77. באיזו מידה את/ה שבע רצון מהרמה המקצועית של המרצים/מנחים?

- א. במידה מועטה מאוד או בכלל לא
- ב. במידה מועטה
- ג. במידה בינונית
- ד. במידה רבה
- ה. במידה רבה מאוד
- ו. לא יודעת
- ז. מסרבת
- ח. לא רלוונטי

78. באיזו מידה את/ה שבע רצון מהיחס של המרצים/מנחים להורים במהלך המפגש?

- א. במידה מועטה מאוד או בכלל לא
- ב. במידה מועטה
- ג. במידה בינונית
- ד. במידה רבה
- ה. במידה רבה מאוד
- ו. לא יודעת
- ז. מסרבת

ח. לא רלוונטי

79. באיזו מידה המרצים/מנחים בתכנית היו מתאימים להנחיית המפגשים?

א. במידה מועטה מאוד או בכלל לא

ב. במידה מועטה

ג. במידה בינונית

ד. במידה רבה

ה. במידה רבה מאוד

ו. לא יודעת

ז. מסרבת

ח. לא רלוונטי

(לא להקריא) שביעות רצון וכוונות להשתתף בתכנית בעתיד

באיזו מידה לדעתך השפיעה השתתפותך בתכנית על:

לא רלוונטי	מסרב ת/	לא יודע ת/	השפיעה מאוד טובה	השפיעה טובה	לא השפיעה	השפיעה לרעה	השפיעה מאוד לרעה	
8	7	6	5	4	3	2	1	80. חיזוק הכישורים והמיומנויות ההוריות שלך
8	7	6	5	4	3	2	1	81. חיזוק הידע שלך בנושאי הורות
8	7	6	5	4	3	2	1	82. הקשר שלך עם צוות הגן
8	7	6	5	4	3	2	1	83. הקשר שלך עם הצוות התומך בעירייה (פסיכולוגים, עובדים סוציאליים וכו')?
8	7	6	5	4	3	2	1	84. היכולת שלך להתמודד כהורה עם מגוון מצבים כולל מצבי חירום
8	7	6	5	4	3	2	1	85. באיזו מידה לדעתך ההשתתפות בתכנית העשירה את הילדים

									86. באיזו מידה לדעתך ההשתתפות בתכנית השפיעה על גיבוש חברת הילדים
8	7	6	5	4	3	2	1		

87. באיזו מידה תהיה/י מעוניינים להשתתף בתכנית דומה גם בשנה הבאה?

- א. במידה מועטה מאוד או בכלל לא
- ב. במידה מועטה
- ג. במידה בינונית
- ד. במידה רבה
- ה. במידה רבה מאוד
- ו. לא יודעת
- ז. מסרבת
- ח. לא רלוונטי

88. מדוע? _____

89. לסיכום, אילו הדבר היה תלוי בך, האם היית בוחרת להמשיך לקיים את התכנית "בית ספר להורים" גם בשנה הבאה?

- א. כן, במתכונתה הנוכחית << עבור לשאלה 91
- ב. כן, עם שינויים
- ג. לא << עבור לשאלה 91
- ד. לא יודעת << עבור לשאלה 91
- ה. מסרבת << עבור לשאלה 91
- ו. לא רלוונטי << עבור לשאלה 91

90. למי שענה ב' : אילו שינויים? _____

וכעת נעבור למספר שאלות עליך/עליך. השאלות הן לצרכים סטטיסטיים בלבד, וכפי שצינו כל הפרטים יישארו חסויים ולא יעברו לאיש.

91. (לסימון המראיין: האם המראיין הוא)

- א. אימא
- ב. אבא

92. האם את/ה?

- א. חילוני
- ב. מסורתי
- ג. דתי שאינו חרדי
- ד. לא יודע/ת (לא להקריא)
- ה. מסרב/ת (לא להקריא)
- ו. לא רלוונטי (לא להקריא)

93. מהו התואר הגבוה ביותר שיש לך?

- א. לימודים ללא תעודת בגרות
- ב. תעודת בגרות
- ג. תואר ראשון או תעודה אחרי בגרות
- ד. תואר שני
- ה. תואר שלישי
- ו. לא יודע/ת (לא להקריא)
- ז. מסרב/ת (לא להקריא)
- ח. לא רלוונטי (לא להקריא)

94. לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ההכנסה הממוצעת לחודש למשפחה בישראל עומדת על כ – 14 אלף ש"ח ברוטו. האם היית מגדיר את ההכנסה של המשפחה שלך כנמצאת

- א. הרבה מתחת לממוצע
- ב. במידת מה מתחת לממוצע
- ג. כמו הממוצע
- ד. במידת מה מעל הממוצע
- ה. הרבה מעל לממוצע
- ו. לא יודע/ת (לא להקריא)
- ז. מסרב/ת (לא להקריא)
- ח. לא רלוונטי (לא להקריא)

תודה על שיתוף הפעולה !!!!